

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

Konzumní společnost a její vliv na psychiku seniorů

Markéta Zelenková

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Martin Kuška, Ph.D.

Praha 2016

Prague college of psychosocial studies

Consumerist society and its influence on elderly people psyche

Markéta Zelenková

The Diploma Thesis Work Supervisor: PhDr. Martin Kuška, Ph.D.

Praha 2016

ANOTACE

Diplomová práce se zaměřuje na věkovou skupinu lidí, kteří značnou část produktivního věku prožili mimo přímý dosah konzumní společnosti v době socialistické, centrálně řízené ekonomiky, která rigidně určovala a regulovala oblast vnitřního obchodu v České republice, což přirozeně ovlivňovalo nákupní zvyklosti obyvatelstva. Zejména místa, sortiment a způsob spotřeby.

Lidé, kteří právě dosáhli 65 let věku, jsou považováni Světovou zdravotnickou organizací za skupinu „mladých - starých“, tedy skupinu, která stojí na pomyslném a dnes oscilujícím mezníku mezi produktivním věkem a začínajícím sénium. V České republice lze dosažení věku 65 let označit za sociální mezník, protože tento věk je jednou z podmínek nároku na starobní důchod a Ministerstvo práce a sociálních věcí ho zároveň považuje za nejvyšší možnou hranici odchodu do starobního důchodu. Pro část mladých seniorů, tato hranice znamená odchod do starobního důchodu a s tímto přelomem spojené změny sociálního statusu a každodenních návyků. Pro jiné je tento věk pouhé číslo v povinnostmi zaplněném pracovním diáři. Záměrem mé práce je tedy popsat vztah dnešních mladých seniorů a konzumní společnosti.

Výzkumná část této práce má za úkol na základě hloubkových rozhovorů s ranými seniory zmapovat různé životní styly se zřetelem na spotřebitelské chování. Důkladné poznání a pochopení těchto modelů chování je přínosné pro sociální práci, ve smyslu přesnějšiho cílení na potřeby a rizika spojená s tímto životním obdobím.

Klíčová slova: sénium, konzumerismus, psychika, společnost, sociální práce se seniory

ANNOTATION

This dissertation thesis is focused on the people, who most of their productive age live out of the reach of the consumerist society, in the age of socialist central controlled economy, which rigidly govern and regulate the domestic sphere which naturally influence the shopping customs of the Czech republic inhabitants. In particular the locations, range of products and the consumption behaviour. The people who just reach the 65 years of the age are considered by the World health organization as a „young-old“ group, which stand on imaginary and oscillated milestone between the productive age and the beginning of the old age. The age of 65 years can be in the Czech republic marked as a social milestone, because this age is considered as a one condition for the old age pension claim and the Labour and social security department mark this age as a highest possible borderline for the old age pension.

For some, this social border line means retirement and changes that affect social status or everyday habits. For others is this age considered only as a number in busy professional life. The fundamental question mark of my thesis is the relation of today's early elderly people and consumerist society.

The research part of this thesis is using the method of depth interview to specify the most frequent models of elderly social interactions. The goal of the research is to help the professional social work recognize typical needs and risks of this life period.

Keywords: senium, consumerism, psyche, society, social work with elderly people

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce PhDr. Martina Kušky, Ph.D. samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne

.....

Markéta Zelenková

Poděkování:

Ráda bych zde poděkovala PhDr. Martinovi Kuškovi, Ph.D. za cenné rady, připomínky a čas v rámci konzultací mé diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD.....	1
1 Konzumní společnost.....	3
1.1 Pojem konzumní společnosti.....	3
1.2 Vznik konzumní společnosti.....	3
1.3 Charakteristika konzumní společnosti.....	5
1.4 Smysl života v konzumní společnosti.....	6
2 Konzumerismus.....	9
3 Stáří – sénium.....	12
3.1 Ireverzibilní změny ve stáří.....	13
3.2 Biologické a psychické změny ve stáří.....	13
3.3 Specifika raného stáří.....	14
4 Stáří pohledem společnosti.....	17
4.1 Společnost a identita.....	17
4.2 Mediální kultura jako spolutvůrce stereotypů o seniorech.....	18
4.3 Ritualizace a sénium.....	19
5 Specifika konzumerismu v seniorském věku.....	21
5.1 Senior jako „nový“ konzument a „nová“ pracovní síla.....	22
5.2 Modely konzumentského chování.....	23
6 Vybraná rizika spojená se seniorským věkem.....	26
6.1 Fenomén SES a finanční limit.....	28
6.2 Exekuce a mladí senioři.....	29
7 Sociální práce	31
7.1 Individuální model sociální práce se seniory.....	32

7.2	Koncepční model sociální práce se seniory.....	33
7.3	Sociální služby pro seniory jako nástroj intervence státu.....	33
7.4	Sociální práce se seniory postiženými negativními dopady konzumní společnosti.....	35
	Shrnutí teoretické části.....	38
	PRAKTICKÁ ČÁST.....	39
1	Výzkumný cíl.....	39
1.2	Základní východiska.....	39
1.2.1	Způsob realizace výzkumu.....	39
2	Výzkumný problém.....	40
3	Metodologie výzkumu.....	40
4	Specifikace výzkumného vzorku.....	41
5	Časový úsek výzkumu.....	44
6	Průběh výzkumu.....	44
6.1	Osnova polostrukturovaného hloubkového rozhovoru.....	46
7	Analýza získaných dat.....	49
7.1	Fixace získaných dat.....	49
7.2	Příprava dat pro analýzu.....	49
7.3	Ilustrativní odpovědi vztahujících se k hlavním tématům výzkumného rozhovoru.....	50
8	Typy životních stylů mladých seniorů ve vztahu ke konzumní společnosti.....	55
8.1	Kazuistiky participantů zastupujících typy mladých seniorů.....	55
8.1.1	Aktivní smířený s věkem – Zdeněk	57
8.1.2	Aktivní nesmířený s věkem – Bob.....	59
8.1.3	Pasivní tradicionalistický – Žaneta.....	61

8.1.4 Neohraničený – Shoren.....	63
8.1.5 Prosystémový – sociálně ohraničený- Jitka	65
9 Diskuze.....	67
ZÁVĚR.....	70
Seznam použité literatury	

ÚVOD

„ Bohatství člověka spočívá v tom, kolik věcí si může dovolit nemít. “

(Henry David Thoreau)

Věcí, které nám současná společnost dovolí nemít, dle mého názoru ubývá. Mobilní telefon, účet v bance, věrnostní karty, čipy na průkazech, datové schránky. Profesorka HOGENOVÁ (2008, s. 1) píše, že v konzumní společnosti žijeme přesně dle významu slova „con-sum“, tedy obklopeni vším okolo nás. Popisuje konzum jako život požívačný, život toho dnešního člověka, který má pocit, že smysl bytí spočívá ve věcech, které vlastní. Konzumní společnost spojuje se žádostivostí, kterou nazývá nejnižším stupněm života, omezeným pouze na osobní slast a každodenní instrumentální výkonové chování. Ve své práci přináším pohled na vztah konzumní společnosti a mladých seniorů. Cílovou skupinou seniorů jsem se zabývala již ve své bakalářské práci, kde jsem psala o poměrně novém fenoménu závislosti seniorů na návykových látkách a souvisejícími metodami sociální práce s touto věkovou skupinou. Podobně přínosné téma pro sociální oblast může být i pohled na zvládání lidí na sociálním mezníku odchodu do starobního důchodu v konzumní společnosti. Mladší generace, které vyrůstaly pod přísným dohledem lifestyleových časopisů, mohutných nákupních chrámů a sociálních sítí, považují dobu požívačnou za přirozenou kulisu. Ale jak se ke společnosti konzumu vztahují ti, kteří vyrůstali v prostředí jiných hodnot? Ti, kterým doba a společenský diktát vštípl odlišné životní pravdy, odlišné nákupní návyky a kulturu? Tato témata budou obsahem následujících stránek. Člověk, ve své přirozené touze po interakci, po společenském zrcadlení, musí vstupovat do každodenní konfrontace s mnohými fenomény. Teoretická část práce se tedy zaměří na základní vymezení termínů, týkajících se vztahu raných seniorů a konzumní společnosti. Soustředí se na témata, která souvisí specificky s touto věkovou skupinou v souvislosti se společností konzumu. V neposlední řadě se teoretická část práce zaměří na metody sociální práce se seniory, postiženými negativními dopady konzumní společnosti. Výzkumná část této práce má za úkol zmapovat různé životní styly raných seniorů se zřetelem na spotřebitelské chování. Metodou sběru dat ve výzkumné části jsou hloubkové rozhovory, vedené se skupinou lidí, stojících na prahu sociálního mezníku

starobního důchodu. Výstupem výzkumné části jsou případové práce popisující životní přístupy mladých seniorů, žijících v postmoderní, těžko uchopitelné době.

„Charakterizujeme-li vývoj kultury jako cestu od nouze k přebytku, pohybujeme se uvnitř určitého názoru na postavení člověka ve světě. Tento názor se v rozmanitých obměnách táhne staletími. Člověk vypuštěný z klínu matky přírody, jak čteme ještě u Kanta, zde stojí nahý a holý, vybaven nedostatečněji, než jiná zvířata. Je deficitní bytostí. Tak se již od Sókrata stalo rozlišení mezi pouhým životem a dobrým životem znakem člověka jako tazající se bytosti“ (WALDENFELS, 1998, s. 189).

Člověk se neustále po celý svůj život ptá, jak má správně žít. Hledá pocity štěstí a naplnění.

S tímto hledáním souvisí vztah každého člověka k jeho hodnotám a nepřímo i k nadbytku a hojnosti. Člověk, přisuzující vysokou hodnotu věcem, které kolem sebe hromadí, bude používat jejich status a praktické vlastnosti, vzdálí se ale od Sókratova člověka, jako tazající se bytosti.

1 Konzumní společnost

1.1 Pojem konzumní společnost

Pojem konzumní společnost vstupuje do popředí běžné komunikace v padesátých letech dvacátého století. Popisuje hospodářskou situaci a chování mas v každodenním životě. Konzumní společnost definuje především její masovost a participace každého konzumenta. Všichni, kteří touží konzumovat více všeho, než jim velí jejich potřeby, kteří v nakupování a užívání věcí hledají společenský status, identitu, uspokojení, hodnotu jsou spolutvůrci a udržovateli tohoto fenoménu (LIPOVETSKY, 2007, s. 27). KELLER (1995, s. 102) definuje konzumní společnost jako takovou, která vyrábí věci jen proto, aby mohly být co nejdříve spotřebovány a odhozeny. Na konkrétním případu cestování demonstruje paradoxní potřebu cestovat po celé zeměkouli, přestože všude nalezneme v podstatě totéž. Zdůrazňuje, že v konzumní společnosti se neekonomičtěji chová ten, kdo co nejrychleji utratí všechny své peníze. Dále KELLER (1995, s. 102) vymezuje konzumní společnost jako „ostentativní“, tedy takovou, kde lidé konzumují cokoli, jen aby ostatním ukázali, že na to mají. Tuto formu konzumní společnosti ale zároveň považuje za téměř překonanou. Soudobí konzumenti se dle jeho slov začali soustředit více sami na sebe. Říká, že lidé si už ani nezávidí, neboť si jsou lhostejní. Dnešní konzument konzumuje především pro své vlastní potěšení. Jako poslední trend konzumu je označována takzvaná „medikalizace“ konzumu. Konzument vyměnil posedlost společenského postavení za posedlost vlastním zdravím. Ze šťastného konzumenta se stal konzumentem ustaraným, v obavách o dostatečnou kvalitu konzumovaných výrobků a jejich dopad na vlastní zdraví. Na základě těchto skutečností je dle mého názoru patrné, že dnešní konzumenti kladou důraz na individuální uspokojení vlastních potřeb. Necítí se součástí celku, to co je především zajímavá je vlastní potěšení.

1.2 Vznik konzumní společnosti

Fenomén konzumního chování provází člověka a společnost dlouhodobě, tudíž jednotný bod počátku konzumní společnosti není možné jednoznačně určit.

LIPOVETSKY (2007, s. 30 - 53) datuje vznik masové konzumní společnosti do období po roce 1800. Celý vývoj masového konzumu dělí do tří, signifikantních fází. První fáze, počátek 19. století, je charakteristická zejména ustavováním ohromných celostátních trhů nahrazujících ty malé, lokální. Zásadní pro takovou změnu tržního prostředí, byl rozvoj infrastruktury dopravy, železnice, telegrafu a telefonu. Díky rychlému transportu, bylo možné zboží dopravovat v kratších časech i objemu. Současně, byly do provozu zaváděny stroje, schopné nepřetržitého provozu. Výrobky a služby se stávaly masově dostupnými. Druhou vývojovou fází nazývá společností hojnosti a spojuje ji s jedinečným hospodářským růstem, zvýšením produktivity práce, s nárůstem kupní síly zaměstnanců. Zásadní pro tuto fází je prohloubení možnosti dosáhnout na výrobky a služby napříč společenskými vrstvami. Životní úroveň stoupá společně s kupní silou široké části společnosti. Do nákupního chování zasahuje dravá reklama, promyšlený marketing a spotřebitelský úvěr. Dle mého názoru můžeme najít jistou paralelu s dnešní sociálně dostatečně bezpečnou přesto ekonomicky dravou společností.

Třetí fáze se dostává ke slovu koncem sedmdesátých let 20. století. Tato fáze představuje model individualistické spotřeby. Snadno dostupné zboží se stalo příliš konformní a ztratilo funkci společenského označení. Společenské uznání od mas, které konzumují totéž zboží, tudíž ztratilo na významu. Tato etapa je označována hyperkonzumenstvím, jehož hnací silou k utrácení zdrojů není společenská výzva, ale již narcistické potěšení, že se liším od ostatních a zvyšuji tak svoji hodnotu. Emocionální rozměr této epochy propojený s kultem značek, pramení z narcistické touhy užít si vnitřní pocit, že jsem lepší člověk než ti ostatní. Politolog PEHE (2010, s. 296) spojuje nárůst masové spotřeby v období 20. let 20. století s rychlým růstem střední třídy. Stupňující se počet lidí si mohl dopřávat zboží a služby, které do té doby konzumovali výhradně příslušníci nejvyšších společenských vrstev. Konzum se také rozšířil do nových oblastí, mezi které patřily cestování, kultura, volnočasové aktivity. Ruku v ruce s konzumem expandoval i reklamní a marketingový průmysl. Kult konzumního přístupu k životu byl stereotypně přisuzován především USA a západnímu světu. Po druhé světové válce se nicméně společnost konzumního blahobytu začala rozpínat napříč kulturami a státy, zasáhla například západní Evropu a území takzvaných východoasijských tygrů. S postupným rozšiřováním dekadentního plýtvání začaly

planetě a lidstvu vyvstávat vedlejší efekty nadprodukce. KELLER (2010, s. 52) říká, že vynálezem parního stroje v druhé polovině 19. století, započala revoluce v plundrování zdrojů planety.

PEHE (2010, s. 229) dodává, že od druhé světové války stačila industriální civilizace masové spotřeby způsobit podstatné vydrancování neobnovitelných přírodních zdrojů v planetárním měřítku včetně těch, které zajišťují výrobu energie. Předpokládá se, že i kdyby se světová spotřeba dále výrazně nezvyšovala, vyschne podstatná část neobnovitelných zdrojů, včetně ropy a plynu, za několik desítek let. Bohužel, spotřeba se zvyšuje i nadále. Nejrychleji rostoucími ekonomikami světa jsou Čína, Brazílie, Indie. Tyto ekonomiky mají dohromady téměř dvě a půl miliardy obyvatel, obyvatel toužících po tomtéž co Američané a Evropané před nimi, po společnosti blahobytu. Dodávám, že přestože je životní prostředí a zdroje planety součástí politik většiny států a zároveň velké diskuzní téma, ekonomické zájmy nad ekologickými jednoznačně převažují.

1.3 Charakteristika konzumní společnosti

Profesorka HOGENOVÁ popisuje vnější projevy soudobé společnosti následovně: „*dnešní člověk nežije z vlastního pramene.*“ Podle ní žijeme ve výkonové společnosti, která se neustále umocňuje, neustále zvyšuje svůj výkon. Dnešní člověk vidí smysl života pouze v jsoucech, v tom co je v prostoru a v čase hmatatelné, v tom, co je materiální (HOGENOVÁ, 2013). Podobně i LIPOVETSKY (2007, s. 143-149) vnímá současnou atmosféru jako hédonistickou, libující si ve slastech konzumenství a přítomného života na úkor disciplíny, rodiny a práce. Zároveň nevidí v současném konzumenství na plný plyn nic nenadálého. Dle jeho názoru se spontaneita, se kterou teď jednotlivci nakupují a inovují již nakoupené, rodila postupně. Nákupní chování muselo být nejprve zbaveno cejchu viny. Zároveň musely být rozmělněny generacemi zažitě morální příkazy ke skromnosti a masám se musel vštípit nový životní styl. Tento nový životní styl reformuje nejen oblast zboží a služeb, ale zasahuje do instituce manželství, rodiny, politiky, sexuality a plození dětí, duchovní sféry, kultury, sportu, vzdělání a samozřejmě státu. Souhlasím s názorem, že nekončící nabídka možností a

zážitků často překrývá podstatné životní hodnoty a že je těžké se v kvantitě možností neztratit. Pohodlnost je dle mého přesvědčení další faktor, který charakterizuje současný životní styl. ERIKSEN (2010, s. 11-18) potvrzuje, že životní úroveň současných příslušníků globální střední třídy, je historicky nejvyšší. Pracovní doba se za posledních sto let postupně zkrátila a nabízí spoustu prostoru pro volnočasové aktivity, i v životní fázi produktivního věku. Produktivní věk a celkově délka dožití, se naopak prodloužila. V nejbohatších zemích světa dosahuje díky skvělé zdravotní a sociální péči státu v průměru až 80 let. Pro srovnání v roce 1900 se lidé na Zemi dožívali v průměru 31 let, o sto let později 66,8 let života. Úroveň vzdělanosti stoupá, zrovna tak rozměr bytových jednotek. Příslušníci globální střední třídy znají chudobu a nedostatek jen z médií. BAUMAN (2002, s. 343) rozšiřuje polemiku o konzumní společnosti o zjištění, že příslušníky postmoderní společnosti zaměstnává více jejich chuť konzumovat než vyrábět. V jeho podání je současná podoba konzumenství založena na uvolnění skrytých přání a fantazií, kdy potřeba byla nahrazena touhou. Nákupní styl života, jeho slovy, také ovlivňuje svobody konzumenta. Je zápasem s pocitem nezabezpečení, projevem latentní manifestace instinktů. Možnost autentičnosti je velice sporná. Konzumní výběr je nyní hodnotou samou o sobě, na samotném vybírání záleží více než na tom, co je vybíráno. KELLER (1995, s. 57) zmiňuje v souvislosti s vývojem konzumní společnosti pojem moderního očekávání. Očekávání, které je vázáno na stále nové a neobvyklé osobní prožitky. To, co bylo ještě včera vysoce vzrušující, přestává zabírat. Míra vzrušení spojená s drastickými událostmi klesá a člověk se postupně stává otupělým. Právě konzum vzrušení se stává nejvyšší formou konzumu. Proto považuje skutečný záměr vypořádat se s drogami v současné společnosti za přetvářku. Doslova říká: *„žádná společnost nebude ničit své symboly a právě droga se stává koncentrovaným výrazem kultury, která dokáže nasytit přirozené potřeby natolik úspěšně, že svoji nabídku může rozvíjet již jen ve směru konzumace vzrušení“* (KELLER, 1995, s. 57).

1.4 Smysl života v konzumní společnosti

Smysl života a s ním související prvky jako hodnoty a postoje se formují a více či méně mění v průběhu celého života. Definování smyslu života je velmi obtížné. Někteří autoři

vidí smysluplnost života v jeho hodnotách, které připisujeme událostem, běhu života i vlastní existenci. Další chápou smysluplnost v uvědomování si řádu, souvislosti a účelu vlastní existence ve spojení s dosahováním hodnotných cílů a pocitů naplnění. VIKTOR EMIL FRANKL, pro kterého je pojem smyslu života v rámci jeho díla stěžejní, definici neuvádí. Smysl života chápe v tendencích životního cíle, zaměření životního úkolu nebo nejvyšší životní hodnoty (FRANKL, 1997).

HOGENOVÁ mluví o plochosti myšlení dnešních lidí a jejich častému útěku k rauši, tedy umělému opojení drogami. Její slova chápu tak, že si někteří současní konzumenti uvědomují prázdnotu svého života a utíkají ke drogám jako k hodnotnějšímu světu. Zároveň se nabízí vysvětlení, že konzum sám o sobě, je jednou z podob rauše nebo náhražkovým prožíváním dekadentní každodennosti. Lze ale posunout pravomoci konzumu ještě o něco výše? Lze ho nazvat úspěšnou ideologií!? Jsme-li momentálně závislí na konzumní ideologii, je nutné si tento pojem vymezit. ŘÍČAN (2002, s. 291) definuje pojem ideologie jako: „*koherentní systém idejí, na němž je založeno cílevědomé jednání ve společnosti. Ideologie znamená vždycky určité zjednodušení*“ (ŘÍČAN, 2002, s. 291). VÁGNEROVÁ (2008, s. 691) popisuje tuto závislost jako nekritickou identifikaci sebe sama s určitým náboženstvím, učením, kombinovanou se sociální závislostí. Za patologickou lze závislost považovat tehdy, když dochází k zásadnímu omezení v různých oblastech života. Dle mého názoru je z výše citovaných definic zřejmé, že závislost na ideologii může mít různou podobu, tedy i podobu konzumního diktátu.

Další otázka, vztahující se ke konzumerismu zní, zda může dnešní způsob života, konzumerismus, ve svém projevu *l'art pour l'art*, tedy uměním pro umění, přesněji nakupováním pro nakupování, zaplnit lidskou touhu po smyslu. FROMM (2001, s. 43) dodává, že konzumování je pouze jednou formou vlastnění, možná nejdůležitější pro dnešní průmyslové společnosti blahobytu. Konzumování má dvojznačné vlastnosti: utišuje úzkost, protože to, co člověk má, mu nelze odejmout. Na druhou stranu ale žádá, aby člověk konzumoval stále více, protože dřívější konzumace brzy ztrácí svůj uspokojující charakter. Moderní konzumenti se tedy mohou ztotožnit s rovnicí *jsem, co mám a co konzumuji* (FROMM, 2001, s. 43).

LIPOVETSKÝ (2007) v této souvislosti doporučuje nepranýřovat konzumerismus jakožto zkázu štěstí a smysluplnosti, pouze ho usměrnit tak, aby nebránil člověku v jeho

různorodosti a rozvoji. Naproti tomu BAUMAN (2006, s. 35) který se ve své odpovědi opírá o empirická data, nevidí koherentní souvislost mezi zvyšujícím se blahobytem společnosti a pocitem smysluplnosti a štěstí. Dodává: „*Představa štěstí se nepostřehnutelně posouvá od očekávané blaženosti po nákup k samotnému aktu nakupování – což je činnost přetékající radostným očekáváním; radostným kvůli původní, neposkrvněné a neztenčené naději*“ (BAUMAN, 2010, s. 19).

Vyjádřeno vlastními slovy, nakupování, dává konzumnímu, tedy společensky konformnímu jedinci naději na štěstí. Je to závislostní chování, skrze které dostává jeho život smysl. Problémem se může stát nekončící potřeba zvyšování dávek.

2 Konzumerismus

Pojem konzumerismus se nejčastěji vymezuje ve vztahu k jiným hodnotám, jevům nebo fenoménům. Vybraní autoři ho definují následovně. SOJKA (1996, s. 532) definuje konzumerismus jako „*tendenci ke konzumnímu způsobu života spojenou s přeceňováním významu spotřeby hmotných statků, vyúsťující až ve spotřebu pro spotřebu*“ (SOJKA, 1996, s. 532). MILES (1998, s. 4) vymezuje pojem konzumerismu vzhledem k jeho vztahu se spotřebou: „*Zatímco spotřeba je akt, konzumerismus je způsob života. Konzumerismus je kulturním vyjádřením, manifestací zjevně všudypřítomného aktu spotřeby*“ (MILES, 1998, s. 4). KLEIN (2005, s. 210) vidí definování konzumerismu v posunu zákaznického myšlení „*od potřebuji, směrem k chci*“, a dále zdůrazňuje nutnost vpasování jednotlivých produktů do celistvého životního stylu konzumenta a vytvoření nezbytné součásti sebe reprezentace, čímž definici konzumerismu posouvá na úroveň kultury, náboženství nebo ideologie. Konzumerismus se jednoznačně stal předmětem mnoha teoretických debat a je rozvíjen jako koncept v rámci několika níže uvedených teorií. YANNIS a LANG (2006, s. 8) upozorňují na fakt, že termín konzumerismus je používán v rozdílných kontextech. Z tohoto důvodu přicházejí s přehledem pojetí konceptu konzumerismu. Zdůrazňují, že některé typy konzumerismu se mohou v určitých aspektech překrývat, zároveň však platí, že žádný z těchto konceptů není sám o sobě vyčerpávající a všezahrnující.

1) Konzumerismus jako morální doktrína v rozvojových zemích

První typ konzumerismu představuje „*morální nauku*“ ve vyspělých zemích. V rozvinutých státech je spotřeba hnacím motorem společnosti. Podle tohoto úhlu pohledu konzumerismus zprostředkovává svobodu, moc a štěstí, které náleží ke konzumentově schopnosti si vybrat a užívat zboží a služby. V rámci tohoto diskurzu zabírají styl, vkus, fantazie a sexualita první místo. Gender nemá tak výsadní roli a důležitost třídy mizí.

2) Konzumerismus jako ideologie okázalé spotřeby

V druhém pojetí konzumerismu vystupuje „*ideologie demonstrativní spotřeby*.“ Nejen že se konzum stal základním měřítkem pro hodnocení dobrého života, ale také funguje jako mechanismus ustanovování sociálních a statusových rozdílů, v čemž zasahuje do stratifikační funkce náboženství, práce či politiky. Demonstrace hmotných statků stanovuje sociální pozici a prestiž svého vlastníka.

3) Konzumerismus jako ekonomická ideologie pro globální rozvoj

Třetí rámeček konzumerismu tvoří „*ekonomickou ideologii globálního vývoje*.“

Konzumerismus se stal klíčovým prvkem mezinárodních vztahů zahrnujících obchod, vzájemnou pomoc a zahraniční politiku. Starost o konzumenty je považována za podstatnou část ekonomického rozvoje v různých zemích světa.

4) Konzumerismus jako politická ideologie

Další oblast, ve které je s konzumerismem operováno, je „*sféra politická*.“ Původně konzum ve své rétorice používala výhradně politická pravice, nyní se s ním můžeme setkat v celém politickém spektru. Také moderní stát nezůstal od konzumerismu oddělen a vystupuje jako garant práv a minimálních standardů konzumentů.

V neposlední řadě také jako hlavní poskytovatel zboží a služeb. YANNIS A LANG (2006) tento fakt označují jako novou roli státu.

5) Konzumerismus jako sociální hnutí usilující o prosazení a ochranu zákaznických práv

V pořadí páté pojetí konzumerismu akcentuje „*sociální hnutí usilující o prosazení a ochranu práv spotřebitelů*.“ Konzumentská podpora a ochrana spotřebitelů se vyvinula spolu s měnicími se vzorci a podobou spotřeby. Někteří konzumenti a jejich zastánci se v dnešní době odklonili od výhradního zájmu sledování kvality a ceny zboží a přistoupili ke kritice nespoutané spotřeby ve světě s omezenými zdroji a křehkým přírodním prostředím. Hovoří se tak o nové vlně konzumerismu s radikální etickou agendou.

Bernaise říká „*Jestliže dokážeme ovlivnit názorové vůdce, automaticky tím ovlivníme i příslušníky skupiny, kteří jim naslouchají*“ (cit. dle FTOREKA, 2010. s. 26). Za zakladatele odvětví public relations je považován Edward Luise Bernaise. Sílu public relations si poprvé vyzkoušel na americké veřejnosti. Ta pod vlivem masivní mediální kampaně s heslem „Chci tě do armády“ a zobrazením tradiční americké ikony, strýčka Sama, s agresivně namířeným ukazováčkem, pomalu měnila svůj dosavadní k válce nekompromisní postoj. Tato kampaň dokázala oslovit lidský idealismus, smysl pro vlastenectví a spravedlnost a posléze přesunout odvětví public relation, do širokého okruhu využití. Tento posun nejlépe popisuje další z Bernaisových výroků: „*Jestliže můžeme používat propagandu pro válečné potřeby, určitě ji můžeme využívat i pro mír*.“ Odtud je jen krůček k zásadnímu přelomu v myšlení zákazníka z „*potřebuji si*

koupiť na „*chci si koupiť*“, které definuje samé jádro konzumerismu (FTOREK, 2010, s. 28 - 30).

3 Stáří - sénium

Určit věkovou hranici pro stáří je poměrně problematické. Velmi záleží na úhlu pohledu, kterým budeme na tuto hranici pohlížet. JANDOUREK (2001) odděluje stáří pomyslnou umělou hranicí, kdy je stanoven věk odchodu do důchodu, který často znamená ztrátu statusu, zmenšení příjmu, snížení životního standartu, ztrátu pracovní rutiny trvající desítky let, snížení respektu a konec kontaktů s kolegy. Jiný úhel pohledu nabízí VAŠUTOVÁ (2010, s. 261) ve svém tvrzení, že stáří je nutno posuzovat pouze individuálně, nikoli jako homogenní skupinu osob. Stáří tedy není určené počtem let, které uplynou od narození, ale mírou opotřebování těla jedince, souborem ireverzibilních změn v psychice a organismu, které započaly v předchozích etapách života. Pro KALVACHA (2004, s. 67) je stárnutí „*univerzální proces postihující živou hmotu*“. MATOUŠEK (2010, s. 163) v souvislosti s postojem sociální práce považuje pohled na stáří, jako věkově definovanou skupinu lidí, za stereotypní a zavádějící. Toto dogma připisuje starým lidem všeobecné vlastnosti, jako neproduktivitu, odčerpávání společenských zdrojů na vyplácení důchodů, ztrátu soběstačnosti bez ohledu na to, zda je člověk skutečně tímto ohrožen. Sociální práce preferuje náhled na stáří, jako na zdroj alternativních programů, kterým se senioři mohou věnovat a prospívat společnosti. S tímto názorem se ztotožňuji. Každý věk v životě člověka může přinést plnohodnotné naplnění, které se ovšem nemusí shodovat s preferencemi výkonové společnosti. Pro seniory je velmi uspokojující například práce v neziskovém sektoru a charitě, komunitní aktivační programy, a podobně. Souběžně můžeme zaznamenat boom s programy celoživotního vzdělání a univerzit třetího věku.

Souhrnný popis výše zmíněných pohledů na hranici stáří kompletuje ŠPATĚNKOVÁ (in Vašutová, 2010, s. 261).

Její trojí pojetí rozlišuje:

- ✓ Kalendářní stáří – datované ode dne narození.
- ✓ Biologické stáří – definované ve vztahu k tělesným změnám a involučním procesům.
- ✓ Sociální stáří – spojované s přechodem do starobního důchodu.

Literatura uvádí různé periodizace kalendářního stáří. VÁGNEROVÁ (2008, s. 261 – 262) v podstatě tvrdí, že hranice stáří se neustále posouvá směrem nahoru. Čemuž odpovídají i celospolečenské sociální a ekonomické tendence v odkládání mateřství a prodlužování doby odchodu do starobního důchodu.

Periodizace stáří dle WHO – Světové zdravotnická organizace

60-74 let – rané stáří (vyšší věk)

75-89 let – vlastní stáří (sénium)

Nad 90 let – dlouhověkost (WHO, 2007).

3.1 Ireverzibilní změny ve stáří

VAŠUTOVÁ (2010, s. 262) říká, že neměnné změny, které ve stáří zasahují každý živý organismus, jsou závislé na řadě individuálních faktorů. Nejpodstatnější jsou dědičné dispozice, životospráva, míra adaptability jedince a strategie vyrovnávání se se stářím. Člověk se vyrovnává se stárnutím dvěma způsoby. V prvním případě používá strategii rezignace, neboli pasivní očekávání konce, přežívání ze dne na den, bez jakékoliv motivace k aktivnímu životu. Boj, druhý způsob, jak reagovat na změnu, je zjednodušeně snaha o zachování si aktivního přístupu a důvěry v život, je to radost z každodenních maličkostí. Všeobecným cílem je prosadit a zpopularizovat druhý přístup. GRUSS (2009, s. 12-13) se snaží poukázat na silné stránky stáří. Zmiňuje krystalickou inteligenci, kterou mají starší dospělí a senioři mnohdy vyšší, než osoby v produktivním věku. Jsou to kulturně vázané dovednosti, kterými jsou řeč, profesní vědomosti, sociální inteligence, sebevědomí a životní spokojenost. Staří lidé často svůj zmenšující se životní prostor a možnosti poměřují s jedinci, kterým se žije ještě hůře. Tento mechanismus je činí mistry ve vyrovnávání se se životem.

3.2 Biologické a psychické změny ve stáří

MISTOLER (2010, s. 2) vztahuje biologické změny ve stáří k pěti stavebním kamenům geriatricke. Jsou to imobilita (obtěžlivost pohybového aparátu, nepohyblivost), inkontinence (úniky moči), insomnie (nespavost, porucha spánku), intelektový úpadek a iatrogenie, což je termín pro zhoršení stavu nemocného, z důsledku negativního působení lékaře.

VAŠUTOVÁ (2010, s. 264 – 265) hovoří o „sekundárně podmíněném stárnutí“, o fungování jednotlivých orgánových systémů, popřípadě celého organismu. Prvním příznakem fyzické změny organismu je oslabení v procesech vnímání. Mezi 60. a 70. rokem se zhoršuje smyslové vnímání, zrak, sluch, posunuje se čichový práh a dochází ke změnám chuti. Senzomotorická koordinace je snížena pod vlivem zpomalení procesů vyšší nervové soustavy a citlivosti smyslových orgánů. Stárnutí jako proces přirozeného opotřebovávání přispívá ke změnám anatomickým a fyziologickým. Jsou to úbytek rychlosti, síly, zmenšená schopnost svalové námahy. Patrná je i změna vizáže, jako snižování tělesné výšky a hmotnosti, vrásčitá kůže, ochablá, bledá pokožka, pigmentové skvrny, řidnutí a šedivění vlasů. Psychické změny jsou úzce provázány s biologicky podmíněným stárnutím. Psychika se dle NAKONEČNÉHO (2011, s. 128) dá nejlépe definovat svým účelem. „*Psychika vznikla v procesu biologické evoluce živočišných druhů jako dokonalejší způsob řízení adaptace individua na složitější životní podmínky*“ (NAKONEČNÝ, 2011, s. 128). Psychické změny zasahují strukturální a funkční změny mozku, snižuje se počet mozkových buněk. Špaténková hovoří o zhoršení regulačních procesů. Senioři bývají více náchylní k úzkosti a depresi, obtížněji korigují emoce, dají se snáze ovlivnit, jsou méně adaptibilní vůči změnám, což je terčem častých útoků na tuto část populace (cit. dle VAŠUTOVÉ, 2010, s. 285). Mezi nejpálčivější problémy zmiňované v souvislosti s psychickými změnami ve stáří je vzrůstající počet demencí. V evropské unii žije v současnosti 7,3 milionu lidí s demencí, jak uvádí ze svých zdrojů MPSV. Demence vedou k postupné ztrátě základních lidských vlastností, jako je soběstačnost, vztah k sociálnímu okolí, identita. Odborná veřejnost se snaží prostřednictvím přednášek a debat dostat toto téma na výsluní zájmu (MPSV, 2016).

3.3 Specifika raného stáří

Sociologové, například MOŽNÝ (2010, s. 236) používají pro vysvětlování změn spojených se sociálním mezníkem odchodu do starobního důchodu koncept opouštění rolí. Tato teorie se týká především skupiny takzvaných mladých seniorů, tedy lidí ve věku 65+. Teorie odpoutávání se od sociálních rolí popisuje postupné odstřihávání se jedince od své profese a ostatních společensky účelných aktivit. Adaptace jedince na

nové nebo pozměněné sociální role není snadná a jednorázová. VÁGNEROVÁ (2007) popisuje proces adaptace jedince na starobní důchod v těchto fázích:

- 1) Fáze přípravy na starobní důchod.
- 2) Fáze bezprostřední reakce na změnu, která je spojená s pocitem vykořenění a ztráty zafixovaných hodnot.
- 3) Fáze provázená deziluzí a postupným přizpůsobováním se nové životní zkušenosti.
- 4) Fáze zahrnující adaptaci na životní styl starobního důchodce a stabilizaci nového stereotypu.

HÁTLOVÁ (2010, s. 10) vnímá mladé stáří je věk, kdy jsme dostali veškerým povinností, nestaráme se již o děti, přesto máme stále dost sil a ekonomických prostředků aktivně si užívat života. Dále označuje skupinu mladých seniorů, tedy lidí ve věku do 70 let, jako skupinu, na kterou je nejčastěji cíleno v souvislosti s programy aktivního stárnutí. Jedná se o koncepty nekončícího vzdělávání na univerzitách třetího věku, tvořivé práce a aktivního odpočinku. Dle mého názoru nelze v žádné věkové skupině paušalizovat, ale souhlasím s myšlenkou, že základní podmínkou je samotný postoj seniorů k vlastnímu životu, který úzce souvisí s pohledem celé společnosti. Z tohoto důvodu je dle SRNCE a PETŘÍKOVÉ (cit. dle VAŠUTOVÉ, 2010, s. 263) ideálem v individuálním i společenském postoji vůči stárnutí model ROSA. Tento model popisuje strategii vyrovnávání se s involučním procesem stárnutí a stáří.

R – racionální postoj. Představuje porozumění vlastnímu stárnutí, informovanost a připravenost na potenciální změny.

O – orientace na budoucnost. Znamená plánování v krátkodobé perspektivě, posilování očekávání, pozitivní motivace.

S – sociální kontakty. Postoj směřující k udržování přátelských vztahů, přijímání a dávání lásky. Snaha o získání společenského uznání.

A – aktivita. Aktivní postoj zahrnuje jak činnost duševní tak tělesnou. Pěstování koníčků.

Z mého pohledu je patrné, že vzhledem k celosvětovému fenoménu stárnutí populace se problematika sociálního zařazení seniorů dostává na přední příčky zájmu národních

států a jejich vlád. Stárnutí populace přináší celospolečenské problémy, které je potřeba řešit. Vlády národních států často pojmenovávají významné principy stárnutí jako nezávislost, seberealizace či důstojnost v dokumentech typu Národní program přípravy na stárnutí. Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky (MPSV, 2016) zahájilo Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017.

4 Stáří pohledem společnosti

4.1 Společnost a identita

Dle KELLERA (2011, s. 10) jsou definice společnosti, podobně jako definice jiných odborných humanitních pojmů, jsou velmi roztráštěné. Fenomémem společnosti se zabývá poměrně mladá vědní disciplína, sociologie. Často bývá definována jako věda o společnosti a právě sama sociologie tento pojem problematizuje. Společnost, pak můžeme vymezit jako:

„souhrn individuí jednajících s ohledem na jednání druhých a to v určitém historickém, prostorovém, kulturním a sociálním kontextu, jehož parametry mohou svým jednáním ovlivňovat jen částečně. Termín společnost je tedy jen fiktivní zkratkou pro vyjádření těchto skutečností“ (KELLER, 2011, s. 10). Anglický sociolog GIDDENS (2005, s. 552) označuje společnost: *„skupinu lidí, kteří žijí na určitém území, podléhají témuž systému politické autority a uvědomují si, že mají jinou identitu než skupiny žijící v jejich sousedství“* (GIDDENS, 2005, s. 552). Pojem společnost tedy více cílí na hromadné vědomí národa, národních států, hranic, než na vztahy mezi jedinci jako takovými. Novým přírůstkem v sociologické rodině je pojem postindustriální společnost, který popisuje končící éru průmyslové výroby a nastupující dominanci informací a nehmotných majetků, například autorských práv. Kvalitu života v postindustriální společnosti určuje komfort služeb. Oblastmi zájmu jsou informační odbornost, vzdělání, zábava a zdraví. Naopak nedůležitými se stává síla svalů a energie. Individuum je zastíněno komunitou, ve které musí participovat. V opačném případě je názorový rozkol zdrojem konfliktů a slepých uliček. (BELL, 1973, s. 127). Jiní autoři například Linton (cit. dle VÝROSTA a SLAMĚNÍKA, 2008, s. 59) vidí ve společnosti *„komplexní a organizované společenské systémy, které obsahují velký počet vzájemně propojených subspolečností, podskupin a jedinců, sdílejících společnou skupinu přesvědčení, myšlenek, hodnot a zvyků.“* A právě tato poslední definice mě nabádá dle mého mínění k otázce po identitě jedince uvnitř společnosti. VÁCLAVÍK (2010, s. 24) jde ve svém dotazování ještě hlouběji a zajímá se o to do jaké míry je jedinec konfrontován každodenním životem uvnitř dané společnosti. Do jaké míry je ovlivněn ve svém jádru, postojích, vývoji. Ptá se, zda je společnost ve všech svých definicích pouze jeden velký silný hlas dirigující své jednotky k téměř stejným cílům, nebo zda právě naše identita,

stanovuje skrze silné interakční znaky hranice a možnosti přístupu k nám samým. V současné době silně vnímám, jak často je skloňován termín „krize identity“. Člověk se ve svém biodromálním vývoji zastavuje u mnohých mezníků a právě skrze překonané krize roste dál. Erikson (cit. dle VAŠUTOVÉ 2010, s. 39-42) v souvislosti s krizí identity hovoří o pro další vývoj jedince nutném konfliktu rolí dítěte a dospělého především u generace dospívajících. Dle mého názoru může být krizí identity zasažen i zkušený člověk, například člověk v období raného stáří. VÁCLAVÍK (2010, s. 26) popisuje několik spouštěčů krize souvisejících s dospělým věkem. Tento otřes v dospělém věku může být způsoben několika spouštěči. Jedním z nich je změna „*kontinuity v prostoru*.“ V tomto případě se jedná například o změnu kulturního prostředí nebo rychle se měnící zvyky a danosti, na které byl člověk za celý život přivyklý a ve kterých se umí bezpečně pohybovat. Pokud je rychle se měnící postmoderní mišmaš pro člověka na rozmezí posledního stádia života neuchopitelný, jen velmi těžko se v něm může realizovat a cítit uvolněně. Druhým spouštěčem je přerušení „*časové kontinuity*.“ Člověk, žijící v jistých reáliích, předpokládá neměnnosti. Například, že po dosažení určitého věku, získá starobní důchod. Pokud je mu náhle tlumočena informace, že zaběhlé stálosti a pořádky nemusí být dodrženy, je to snadný důvod k panice. Nezanedbatelným problémem je i způsob nového slovníku. Pro vyšší věkové ročníky, bývá orientace v textu, který je protkán amerikanismy, IT výrazy, termíny, se kterými se za svůj život neměli příležitost setkat obtížná. Realita je potom důvodem ke strachu a obavám a identita jedince ve společnosti zažívá každodenní otřesy.

4.2 Mediální kultura jako spolutvůrce stereotypů o seniorech

Podle BURTONA a JIRÁKA (2001, s. 3) prozrazují médii sdílené stereotypy mnohé o společnosti, v níž působí. Jedná se o příslovečný koloběh, kde média odrážejí prostředí svého vlivu a sama jej zpětně rekonstruují. V důsledku toho principu jsou oprávněně považována za jeden z hlavních činitelů podílejících se na vytváření a strukturování naší každodennosti. I když média usilují o iluzi, že prezentované informace jsou věrným odrazem reality, předkládají pouze určitou reprezentaci, přičemž diváci či čtenáři v

zásadě necítí potřebu tuto skutečnost kriticky reflektovat. V přístupu k druhým, kteří s námi sdílejí naši každodennost, se tak často odráží řada konstruovaných stereotypů a generalizací, které jsou důsledkem zkratkovitosti a konstruktivismu mediálního sdělení. Z materiálů Ministerstva práce a sociálních věcí na téma senioři vyplývá, že média v reflexi současné kultury posilují negativní postoje a stereotypy ohledně stáří a starších lidí a hrají klíčovou roli v boji proti ageismu.

Domnívám se, že i samotní senioři vnímají, že jejich mediální obraz posiluje nepravdivé stereotypy a ovlivňuje nevhodné chování ostatních vůči nim i v běžném životě. Tato zjištění potvrzuje i podkladová studie k materiálu Národního akčního plánu podporujícího pozitivní stárnutí Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV, 2016) z níž je patrné, že mladší generace, které jsou často závislé na televizi jako na zdroji informací si o tom, co to znamená „stárnout“, vytvářejí negativní stereotypy, které jim pak brání vstupovat do interakcí se staršími lidmi. ERIKSON (in VAŠUTOVÁ, 2010, s. 42) popisuje vývojové stádium sénia slovem „moudrost“. Člověk, by měl v ideálním případě dosáhnout v určitém věku vlastní osobní integrity, přijmout vlastní život a zaujmout vůči němu pozitivní postoj. Dle mé zkušenosti poradce v odborném sociálním poradenství dnešním seniorům ale pouhá moudrost nabytých zkušeností v celospolečenské soutěži o uznání nepostačí. Společnost nadále preferuje výkon a na jeho základě také hodnotí. V této souvislosti se senioři snaží o co nejdelší udržení si soběstačnosti a participace na socioekonomickém dění .

4.3 Ritualizace a sénium

VAŠUTOVÁ (2010, s. 43) říká, že „*Ritualizace umožňuje jedinci vytvářet modely reality a následně je zvládat prostřednictvím plánování a experimentování*“. „*Poskytuje tak prvotní základy identity*“. V návaznosti na toto tvrzení je patrné, že rituál přechodu do starobního důchodu naopak může celoživotní identitu značně narušit. Může vést k nejasnostem. Stáří bylo do nedávné minulosti spojováno s úctou, moudrostí, pozitivní hodnotou. V současném klima, se věková skupina seniorů stává často obětí pejorativních stereotypů shrnutých pod pojem ageismus. Podle HAŠKOVCOVÉ (2002, s. 27-28) vznik ageismu ve společnosti souvisí s všeobecně rozšířenými mýty o stáří, jako jsou např. tyto:

- 1) **Mýtus falešných představ** – spokojenost starého člověka je závislá na jeho materiálním zajištění.
- 2) **Mýtus zjednodušené demografie** – člověk se stává starým v den odchodu do důchodu.
- 3) **Mýtus homogenity** – všichni staří lidé mají totožné vlastnosti i potřeby, protože vypadají stejně.
- 4) **Mýtus neužitečného času** – staří lidé jsou neužiteční, protože nechodí do práce a nic nedělají.
- 5) **Mýtus ignorance** – právě proto, že starý člověk nepracuje a tudíž je neužitečný, nestojí za pozornost.
- 6) **Mýtus o arterioskleróze** – každý starý člověk musí nutně trpět sklerózou.

Z výše popsaných mýtů je patrné, že seniorské populace musí čelit mnoha stereotypům a předsudkům, které ji znesnadňují každodenní život. Zejména mýtus o neužitečnosti a s ním propojená ignorance této věkové skupiny mohou vést k sociálnímu vyloučení a ostrakizaci.

5 Specifika konzumerismu v seniorském věku

Podle dostupných studií Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV, 2016), stárnutí populace jako dlouhodobě diskutovaný fenomén může pomoci otevřít dveře novým možnostem společenského uplatnění pro osoby, které splňují věkovou klasifikaci seniorů. Hranice produktivního věku se na své škále stále více posunuje směrem vzhůru a široká společnost začíná tento fakt respektovat. Pojem stáří jako synonymum pasivity přestává být platný a je nahrazován formulací třetí věk, která asociuje plynulé napojení plně produktivní části života na další formy společenského uplatnění. Stárnutí populace, tedy přesouvání kupní síly na starší ročníky je novým předmětem zájmu ekonomických a marketingových strategií. Podle střední varianty projekce demografického vývoje zpracované Českým statistickým úřadem bude v roce 2020 v České republice žít 10,528 tis. obyvatel, z toho 21 % budou tvořit osoby starší 65 let. Lidé starší 65 let v roce 2030 tvořit 23,9 % populace, v roce 2050 pak 32,2 %, což představuje přibližně 3 miliony osob. Český statistický úřad zároveň vyjadřuje, kolik v populaci připadá osob ve věku 65 a více let na sto dětí ve věku 0-14 let. Statistika vývoje indexu ukazuje od roku 2006 stoupající tendenci. Zvyšuje se tedy počet seniorů oproti narozeným dětem. Poslední vyrovnaný index byl v České republice v roce 2006. Od té doby je v České republice více seniorů než dětí (CZSO, 2016).

Tab. č. 1. Projekce počtu a podílu seniorů v ČR podle různých věkových hranic

Rok	Věková skupina (absolutně i v % jako podíl z celkové populace)								Celkem obyvatel
	60+		65+		70+		85+		
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	
2002	1 932 198	18,9	1 417 962	13,9	1 004 254	9,8	98 179	1,0	10 203 269
2010	2 337 013	22,7	1 596 812	15,5	1 048 567	10,2	144 515	1,4	10 283 042
2020	2 719 639	26,4	2 088 333	20,3	1 420 418	13,8	187 301	1,8	10 283 929
2030	2 973 672	29,4	2 308 073	22,8	1 698 801	16,8	275 613	2,7	10 102 433
2040	3 481 408	35,5	2 633 554	26,9	1 847 481	18,9	441 684	4,5	9 795 118
2050	3 650 619	38,7	2 956 079	31,3	2 276 561	24,1	497 127	5,3	9 438 334

(Převzato z Projekce obyvatelstva, 2004)

Z výše zmíněného vyplývá, že senioři se stále ve větším množství a síle budou profilovat jako nový konzumenti a nová pracovní síla.

5.1 Senior jako „nový“ konzument a „nová“ pracovní síla

Diakonie Českobratrské církve evangelické má ve svém seniorském desateru sedmé přikázání: „*Senioři volí, pracují a nakupují*“ (DIAKONIE, 2016). V podobném duchu sociální antropolog ERIKSON (2010, s. 118) ve svém pojednání o kvalitě prožívání současníků, vyzdvihuje pozitiva života po šedesátém roce věku. Vysvětluje, že se doba pro seberealizaci postupně přesouvá do vyššího věku. Pro srovnání si půjčuje příklady z ne tak vzdálené historie. Pokud jste například v 18. století něco nedokázali před 25 rokem života, byli jste odepsaní. Ve 20. a 21. století lze bezpochyby po šedesátce žít velmi kvalitní, rozmanitý život. Senioři sami sebe definují jako skupinu, která se aktivně podílí na tvorbě HDP. Data vykazují, 30 procent české populace nad 60 let věku jako ekonomicky aktivní, u populace nad 65 let věku je to asi 20 procent. Zhruba 50

procent seniorů nad 65 let poskytuje také finanční výpomoc mladší generaci. Čerpají především z vlastních úspor nebo ekonomické aktivity na trhu práce. Mezi nejčastější oblasti jejich zájmu v souvislosti s nákupem služeb patří rekreace, lázeňství, kultura, sport, vybavení domácnosti. Dále pak pravidelná četba tištěných periodik a sledování televize. Jako křivdu a neopodstatněný úzus vnímají všeobecný názor na seniory jako osoby závislé na pomoci ostatních, pasivní, limitované nemocemi. Genderově se tato věková diskriminace dotýká ve zvýšené míře ženského pohlaví. Ženy nad padesát let jsou společností téměř neviditelné. Jejich negativní marketingové nálepkování je evidentní. Životní etapa stáří je vnímána jako období nemohoucnosti, pasivity a závislosti. Tato definice se přitom dotýká pouze 5 % seniorské populace. Dle makroekonomických dat Českého statistického úřadu lze u starší pracovní síly šedesáti a víceletých vysledovat dlouhodobý nárůst ekonomické aktivity. Od roku 1993 do 2012 až o 10 % a nadále má vzestupnou tendenci. Tato skutečnost je daná zejména posouvající se hranicí odchodu do starobního důchodu, zpřísněním podmínek předčasného čerpání starobních důchodů. V této skupině ekonomicky činných seniorů převládají senioři s vyšším vzděláním nebo vyšším pracovním statutem. U žen převládá tendence využívat příležitostné práce a brigády, muži se ve větší míře věnují soukromému podnikání (RABUŠIC a VOHRALÍKOVÁ, 2004, s. 46-78).

5.2 Modely konzumentského chování

COLE a YOON (2008, s. 258) ztotožňují většina modelů konzumentského chování s některým z těchto dvou druhů rozhodování.

- **1) Přemýšlivé** (poradenské) rozhodování, je tvořeno klasickými pěti stádii. Na tento druh nákupního chování je pohlíženo jako na chování systematické, pomalé, vědomé, důvodné.
 - ✓ Rozpoznání problému (potřeby).
 - ✓ Hledání informací.
 - ✓ Alternativní zhodnocení.
 - ✓ Rozhodnutí o nákupu.
 - ✓ Po - nákupní chování.

▪ 2) Afektivní (experimentální) rozhodování

Tento druh rozhodování konsumentů o nákupu stojí v opozici s předchozím a je charakterizován jako intuitivní, automatický, rychlý. Pokud mají konzumenti omezené informační zdroje nabízející různá řešení, volí jednoduchý postup založený na afektu.

- ✓ Rozpoznání problému. Potřeby.
- ✓ Rozhodnutí o nákupu.

Tyto modely rozhodování jsou platné pro všechny věkové kategorie, přesto lze u seniorské populace najít jistá specifika. Tuto mou domněnku potvrzuje SCHEWE (1984) a popisuje hlavní specifika seniora – zákazníka. Typický zákazník senior bude z 60 % patřit do některé z následující skupiny „zákazník plánovač slev“ nebo „vybíravý podezíravý zákazník.“ Věrnost značce je u seniorské populace minimální, pouze 7 % seniorských zákazníků uvádí značku jako důležitý aspekt při nákupu zboží. Velikost balení ani velikost písmen na obalu také nepředstavuje pro seniorské zákazníky důležitý faktor při výběru zboží. Senioři se zrovna tak nenechávají příliš ovlivňovat aktuálními trendy ať už ve výživě, (bio, organik, raw), tak v módním odvětví. Senioři dále příliš nereflektují na reklamu, zboží a služby si raději nechávají doporučovat známými. Senioři pro své nákupy obvykle využívají stejný obchod nebo supermarket a velmi bedlivě studují nabídkové letáky. Kamenné obchody jsou volbou k nákupu u více než 80 % seniorské populace. Zbytek využívá internetové nákupy a telefonické objednávky zboží a služeb. Při nákupu samotném senioři vítají osobní pozornost personálu, trpělivost a vstřícnost. Cena výrobků a služeb hraje u této věkové skupiny jednoznačnou roli. Sama za sebe domnívám, že způsob, jakým se člověk rozhodne nakoupit, z velké míry ovlivňuje míra času, kterou chce nakupování věnovat, nebo kterou disponuje. Plně vytížený člověk v produktivním věku hledá převážně způsoby jak rychle a efektivně nakoupit na co nejdelší dobu. Potřebuje totiž čas na práci, rodinu, ostatní povinnosti, zábavu. Výše příjmu v tomto případě nehraje podstatnou roli. Člověk, který překročí hranici produktivního věku a ocitne se v jiném časovém režimu, než na který byl zvyklý, obvykle od nakupování potřebuje ještě něco navíc. Mnohokrát jsem byla

svědkem kuloárních čtvrtků na osvětlené chodbě nejmenovaného hypermarketu. Senioři mají větší tendenci nakupovat v malém množství denně, protože nákup je zároveň společenským setkáním, zdrojem lidských interakcí, procházkou, rituálem nahrazujícím pracovní režim a práci zároveň. V důsledku toho, že lidé ve starobním důchodu disponují větší mírou času je jejich nakupování často spojené s porovnáváním konkurenčních nabídek různých obchodníků, podrobným studiem akčních letáků. Senioři jsou také v obchodním prostředí často vystavováni diskriminaci. Kancelář ombudsmana (OCHRÁNCE, 2016) zadala v roce 2013 výzkum, který měl osvětlit, zda nedochází k diskriminaci seniorů v souvislosti s využíváním některých bankovních a pojišťovacích služeb a produktů. Jednalo se především o vydávání kreditních karet, nezbytných zejména v zahraničí k rezervaci hotelu, vypůjčení auta ale i jako finanční rezerva. U pojišťoven se ověřovalo podezření na předražování cestovních pojistek z důvodu věku. Tato obvinění se ukázala jako pravdivá, nicméně přístup zmiňovaných subjektů k seniorské klientele se mění jen zvolna.

6 Vybraná rizika spojená se seniorským věkem

VÁGNEROVÁ (2008, s. 59-64) poukazuje na důležitý aspekt, který nelze při sociální práci se seniory ignorovat. Týká se faktu, že po 60. roku života klesá hladina četnosti výskytu pozitivních emocí a schopnosti přijmout změny. Jedinec je labilnější, méně tolerantní, rigidně se držící osvědčených způsobů chování. Dle osobní zkušenosti některých mých klientů je výskyt pozitivních emocí ještě snižován pocitem osamělosti. Osamělost vnímají jako nepříjemný pocit, kdy člověk prožívá silný pocit prázdnoty a je frustrován nedostatkem sociálních vztahů. PEPLAU a PERLMAN (1982, s. 1-18) rozlišují osamělost na dva typy, sociální izolaci a emocionální izolaci. Při charakteristice osamělosti zdůrazňují především tři hlavní znaky:

- 1) První z nich reprezentuje osamělost jako subjektivní prožitek. Vyplývá tedy převážně z naší vlastní interpretace událostí. To znamená, že k její přítomnosti, nestačí pouhé pozorování, zda je někdo jeví osamělým. Nestačí ani být navenek obklopen jinými lidmi. Podstatné je spíše osobní vnímání vztahů, a to především jejich kvality a ne kvantity.
- 2) Druhým z aspektů popisuje fakt, že osamělost je výsledkem percipování neurčitých nedostatků v interpersonálních vztazích.
- 3) Třetím důležitým příznakem je to, že osamělost je jednoduše nepříjemná.

Z výše popsaného vyplývá, že osamělost může být motivem pro rizikové chování seniorů. Touha po společenském kontaktu vede ke snazší ovlivnitelnosti. Dokument „Šmejdi“ Silvie Dymákové (*Česká televize*, 2016) nejbližší rozkrývá snadnou manipulaci za účelem obohacení se na skupině lidí, která se neumí agresivním prodejním praktikám bránit, tedy převážně generace seniorů. Důvodem pro jejich opakované návštěvy předváděcích akcí nebývá pouze touha výhodně nakoupit ale i potřeba společenského kontaktu. Jiným, neméně nebezpečným prostředím je internet a sociální sítě. YOON a COLE (2008, s. 248) ve svém článku o vztahu starší generace k nákupnímu chování upozorňuje na rizikové chování seniorů na internetu a sociálních sítích. Senioři neupozornění na možné zneužití jejich osobních údajů, přístupů k internetovému bankovníctví nebo platebním kartám se v kyberprostoru stávají často

obětmi podvodníků. V návaznosti na tyto problémy vztahující se k seniorům BUTLER (1968, s. 23) v jedné ze svých publikací popsal několik specifických rizik, spojených se seniorským věkem. Níže uvedené skupiny faktorů, a mnohdy triků, hrají roli ve většině rozhodnutí spojených s nákupním chováním seniorů. Zároveň tyto faktory viní ze snadného ovlivňování a manipulace. Jsou totiž přirozeně známy i obchodníkům a společnostem zaměřujícím se na marketing pro seniory.

- ✓ **Míra vzdělání** – míra vzdělání má přímou souvislost s rizikem stát se obětí podvodného chování.
- ✓ **Chudoba** – často běžná realita seniorského věku je další faktor, který se podílí na pravděpodobnosti podvedení jedince.
- ✓ **Osamělost a smutek** – zoufale osamělí lidé jsou snadným terčem podvodů. Touží po interakci s kýmkoliv o čemkoliv.
- ✓ **Strach a nechuť ke stárnutí** – nechuť a strach z fyzických projevů stárnutí, které současná společnost považuje za nežádoucí, vede seniory k nevázanému utrácení nemalých částek za kosmetiku, antiaging preparáty, přípravky na vlasy, vrásky a léky na pigmentové skvrny.
- ✓ **Chronické nemoci** - tváří v tvář chronické bolesti a úzkostem se senioři snadno nechají přemluvit k absolvování šarlatánských léčebných praktik nebo koupí léčiv, které někdy jejich stav ještě zhorší.
- ✓ **Charisma** – senioři snáze podléhají charismatu prodejce, snáze reagují na naučené obchodní praktiky.
- ✓ **Důvěřivost** – je definována jako ochota něčemu věřit bez podezírání ze špatných úmyslů, senioři ji mají větší.
- ✓ **Smrt** – faktor smrti je důležitý aspekt šarlatánství. Lidé tíhnou k víře v nadpřirozeno všude tam, kde raciono ukazuje na končící cestu.
- ✓ **Celoživotní osobnostní faktory** – osobnostní charakteristika a temperament každého jedince ovlivňuje chování v každém věku, v době senia se osobnostní charakteristiky ještě násobí a zvýrazňují.
- ✓ **Iniciativa v seniorském věku** – vyloučení z většinové společnosti, senioři jsou jednou z rizikových skupin trpících sociálním vyloučením, tento fakt vede znovu

k již zmiňované náchylnosti k tomu stát se obětí podvodného jednání od osoby, která o ignorovaného jedince projeví sebemenší zájem.

- ✓ **Zhoršení sensorických schopností jedince v souvislosti s procesem stárnutí** – prosté selhání sensorických schopností seniora jako například zhoršený zrak a sluch ho staví do zranitelné pozice oběti podvodu.
- ✓ **Zhoršení úsudku** – náhlá ztráta paměti, intelektová zmatenost, dezorientovanost, náladovost, způsob uvažování. Zásadní faktory ztěžující úsudek při důležitých rozhodnutích.
- ✓ **Vnitřní propojení jednoho či více výše zmiňovaných faktorů.**
- ✓ **Psychologická reakce na změny tělesné image spojená s komplexy.**

Pro stárnoucího člověka má velký význam osvojení si nových sociálních rolí. VAŠUTOVÁ (2010, s. 42) vyzdvihuje roli prarodiče, nicméně uplatnit potřebu sociálního kontaktu lze i v rámci komunity nebo sociálních služeb určených pro aktivizaci seniorů.

6.1 Fenomén SES a finanční limit

Erikson (cit. dle VAŠUTOVÉ, 2010, s. 42) popisuje vývojové stádium sénia slovem „moudrost“. Člověk, by měl v ideálním případě dosáhnout v určitém věku vlastní osobní integrity, přijmout vlastní život a zaujmout vůči němu pozitivní postoj. Dnešním seniorům ale pouhá moudrost nabytých zkušeností v celospolečenské soutěži o uznání nepostačí. Fenomén SES, socioekonomický status, platí za měřítko napříč věkovými skupinami. Socioekonomický status se obvykle poměruje kombinací dosaženého vzdělání, příjmu a pracovní pozice. Je považován za měřítko úspěšnosti individua v současné společnosti. SES ovlivňuje naši společnost, doslova ovlivňuje veškeré lidské zvládání, tedy fyzické a duševní zdraví. Senioři se v souvislosti s diktátem tohoto fenoménu snaží o co nejdelší udržení si soběstačnosti a participace na socioekonomickém dění (APA, 2016).

Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV, 2016) uvádí průměrný starobní důchod v České republice ve výši 9000 až 9999 korun českých. V březnu tohoto roku, 2015 ho dostávalo něco málo přes půl miliónu lidí, což je asi čtvrtina z celkového počtu

důchodců. Studie organizace Helpage (MPSV, 2016) kterou zaštitila OSN, řadí Česko k zemím, kde je o důchodce postaráno spíše dobře. Studie se dotýkala finančního zabezpečení, dostupnosti a kvality zdravotní péče, prostředí, ve kterém senioři žijí a možnosti přivýdělku ke starobnímu důchodu. Na druhou stranu, totéž ministerstvo, zařazuje osoby v seniorském věku do skupiny osob, kterým hrozí sociální exkluze. V České republice žije 100 tisíc osob ve věku nad 65 let trpících příjmovou chudobou. Současný průběžný dávkový systém je založený na principu mezigenerační solidarity, proto podporuje vyšší hranici odchodu do starobního důchodu, v reakci na stárnutí evropské populace a vyšší naději dožití. Právě zlepšující se zdravotní stav obyvatelstva spolu s prodlužujícím se věkem dožití umožňuje i po dosažení důchodového věku participovat na trhu práce. Pro stát a občanskou společnost jako takovou v sobě tento fakt nese dvě výzvy:

- Integrovat starší osoby do ekonomického a sociálního rozvoje. Respektovat lidská práva, celoživotní přístup ke stárnutí a zdraví, podpora celoživotního učení, důraz na mezigenerační vztahy.
- Vytvořit věkově inkluzivní společnost. Zabránit diskriminaci z hlediska věku a ageistickým stereotypům.

6.2 Exekuce a mladí senioři

Poradna při finanční tísní v pražských vinohradech uvádí, jako svou nejsilnější klientskou skupinu věkové rozmezí 30-40 let. Přímých klientů ve věku 61-75 postižených exekucí bylo v roce 2013 necelých 11 %, z toho asi 1 % uvedlo jako důvod svého zadlužení samotný odchod do starobního důchodu (FINANCNITISEN, 2016). Nicméně, dle mé vlastní zkušenosti poradce v sociální oblasti, v sobě tyto statistiky nenesou klienty, kteří se dostanou do tíživé situace vinou druhé osoby. Často je touto osobou, osoba seniorovi blízká, rodinný příslušník. Někteří senioři buď z dobré vůle, nebo pod nátlakem, předčasně přepisují nemovitý majetek na své potomky nebo příbuzné. S novými nabyvateli majetku jsou často pouze ústně domluveni na doživotním užívání nemovitosti. Ti ji mohou vědomě použít jako ručení za svoje závazky. Nemovitost se pak snadno stane předmětem exekučního řízení a obyvatel bezdomovcem. Nemovitost se předmětem exekuce může stát i v případě, že jí nikdo

nepoužívá jako přímé ručení, jelikož při exekčním řízení se plombuje veškerý majetek a při neúměrných úrocích ze strany exekutorů je téměř nemožné katastrofě zabránit. Dokonce ani opěvovaný institut osobního bankrotu nezaručuje, že o majetek nepřijdete. Pokud ho totiž dlužníkovi soud povolí, je na věřitelích aby rozhodli, jakou formou se dluhy vypořádají. Pokud je byt v lukrativní lokalitě, volí věřitel častěji prodej majetku než mnohaleté postupné splácení dluhu. V těchto velmi častých případech trpí senioři psychickými problémy spojenými se strachem ze ztráty životních jistot, vykořeněním, ztrátou prostoru a věcí ve kterých se často odehrával celý jejich život. Tato rána je obrovským traumatem, mnohdy trvalým. Jiným problémem je podle poradny při finanční tísní přenášení nesplacených dluhů z produktivního věku do věku důchodového, kdy splátka úvěru sebere téměř celý rozpočet a se zbytkem peněz se dá jen velmi těžko vyjít. Úmrtí partnera může být kromě lidské ztráty také významná ztráta finanční, která, jedince přivede do neřešitelné situace. Nezanedbatelnými riziky pro seniorskou populaci v souvislosti s finančními hrozbami je neopatrnost při podepisování smluv, uzavírání dlouhodobých telefonních paušálů nebo smluv na odběr energie a podobně. Toto vše může zapříčinit finanční bankrot.

7 Sociální práce

Sociální práce sleduje současné problémy nejrůznějších sociálních skupin a k jejich řešení používá širokou škálu znalostí a odborných postupů vázaných na jednotlivé cílové skupiny.

„Sociální práce je společenskovědní disciplína i oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů. Sociální práce se opírá jednak o rámeček solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění nebo ji získat zpět. U klientů, kteří se již společensky uplatnit nemohou, podporuje sociální práce co nejdůstojnější způsob života“ (MATOUŠEK, 2008, s. 11). V praxi se jednotlivá témata sociální práce vrství a prolínají dle potřeby jednotlivých klientů nebo skupin. Problémy spojené se zvládnutím v současné konzumní společnosti jako například nadměrná spotřeba na dluh a následná dluhová spirála patří zejména v odborném sociálním poradenství k nejčastějším. Kritické body cílení sociální práce téměř vždy vyplývají z nároků společnosti na jedince. MATOUŠEK (2005, s. 67) z tohoto důvodu definuje cíl sociální práce jako „sociální fungování“, a zdůrazňuje, že veškeré úsilí směrem ke klientovi musí být komplexní. Případová práce s každým individuálním klientem musí být zaštitěna a flexibilně podporována odbornou koncepcí. S tímto názorem souhlasím a dodávám, že například v rámci sociální služby odborného sociálního poradenství je nová snaha řešit veškeré klientovi problémy komplexně ve vzájemné souvislosti a ukazuje se, že tento způsob je velmi efektivní pro opětovné získání kontroly klienta nad vlastním životem. TOMEŠ (2009, s. 15) v souvislosti s vymezením sociální práce zmiňuje stejnou důležitost světa sociálního, zrovna tak, jako světa ekonomického, technického a přírodního. Říká: *„člověk není jen homo economicus, za jakého byl považován ještě před 150 lety, ekonomie je sice zdrojem bytí, avšak tyto zdroje užívá ve světě jemu vlastním jako homo socialis“* (TOMEŠ, 2009, s. 15). Dle mého názoru bohužel stále v rámci diktátu ekonomického růstu, aspekt zisku stále přebíjí aspekt lidství. HOGENOVÁ (2006) mé domněnky potvrzuje odborným názorem, že v celosvětové politice je patrné, že zejména ekonomický a technický svět, se v dnešní době dostaly na výsluní zájmu a pokrytecky si podmiňují diktát každodennosti. Zastřešující federace

sociálních pracovníků (*Sociální pracovníci*, 2016) nahlíží na sociální práci jako na obor, který podporuje sociální změnu, řešení problémů v mezilidských vztazích a posiluje osvobození lidí za účelem naplnění jejich osobního blaha. Užívaje teorií lidského chování a sociálních systémů, sociální práce zasahuje tam, kde se lidé dostávají do kontaktu se svým prostředím. Pro sociální práci jsou klíčové principy lidských práv a společenské spravedlnosti.

7.1 Individuální model sociální práce se seniory

MATOUŠEK (2010, s. 17) používá filozofický koncept přirozeného světa jako synonymum k popsání klientova světa. Klientův svět je konstruován lidmi, věcmi, potřebami, zájmy. Individuální emoční stavy, mohou jeho svět zbarvit načerno nebo růžovo. Zásada, která by měla ideálně platit, je začínat pokud možno vždy od klienta. Dle mého názoru je tato myšlenka základní při případové práci s klientem. Sociolog MOŽNÝ (2006, s. 257-275) upozorňuje na fakt, že svět se neustále proměňuje a s ním i sociální prostředí každého z nás. Rodina, jako důležitá součást světa se za poslední desetiletí proměnila značně. Její proměna pochopitelně souvisí s postmoderní, individualistickou atmosférou, která prosycuje každodenní život a staví žebříčky hodnot. Nová, postindustriální rodina je dle jeho názoru, nukleární, neolokální, dvougenerační a neustále se reorganizující opakovaným manželstvím. K tomuto tvrzení bych ráda dodala, že tedy i prostor pro seniory jako přirozené členy rodiny se proměňuje a spíše mizí. Dle mého názoru právě zde sociální práce v největší míře supluje absenci rodiny, komunity, společenství. Denní centra, pobytová ústavní péče, pečovatelské služby, to vše je v nová tvář zanikající primární rodiny, sousedských vazeb, přirozené komunity, obce. Metodou přímé práce se seniory je jednoznačně rozhovor. Každý člověk přirozeně rád vypráví svůj životní příběh a s přibývajícím věkem tato potřeba roste. Metodou nepřímé práce se seniorskou populací je komunitní plánování, které by mělo především prevenčně předcházet sociálnímu vyloučení této skupiny obyvatel. Jedná se o vytváření systémů služeb, bez kterých se neobejdou, a které jim umožní setrvat ve svém přirozeném, domácím prostředí.

7.2 Koncepční model práce se seniory

Usnesení vlády České republiky ze dne 30. března 2015 č. 218 o Národním akčním plánu podporujícím pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017.

Cílem aktualizované verze je řešit efektivněji na vládní úrovni problematiku stárnutí populace, projednat reálné možnosti jednotlivých gestorů plnit navrhovaná opatření a aktualizovat opatření. S tím souvisí nutnost personálního a finančního posílení agendy přípravy na stárnutí, zlepšení mediálního obrazu seniorů, podpora rozvoje mezigeneračních vztahů, posílení role rodiny v zajištění péče o seniory, provázanost opatření Národního akčního plánu s koncepčními dokumenty na dalších rezortech a vytvoření prostoru pro prosazování politiky přípravy na stárnutí na regionální úrovni. Důraz na prevenci, odpovědný přístup populace ke svému zdraví a podpora aktivního života seniorů je důležitým předpokladem pro zvládnutí problémů spojených se stárnutím populace v budoucnosti.

Národní akční plán identifikuje následující oblasti:

- ✓ *Realizace politiky přípravy na stárnutí.*
- ✓ *Zajištění a ochrana lidských práv starších osob.*
- ✓ *Celoživotní učení.*
- ✓ *Zaměstnávání starších pracovníků.*
- ✓ *Dobrovolnictví a mezigenerační spolupráce.*
- ✓ *Kvalitní prostředí pro život seniorů.*
- ✓ *Zdravé stárnutí.*
- ✓ *Péče o seniory s omezenou soběstačností (MPSV, 2016).*

7.3 Sociální služby pro seniory jako nástroj intervence státu

Podle KUBALČÍKOVÉ (2006) reprezentují sociální služby jeden z nástrojů, jak lze intervenovat do nepříznivé situace člověka. Tato intervence musí být samozřejmě přiměřená a dobrovolná. Sociální služby patří mezi historicky nejstarší nástroje pomoci, přesto byly do systémů moderních států etablovány relativně nedávno. Současné

uspořádání sociálních služeb v rozvinutých zemích se obvykle označuje termínem welfare mix, kdy se různé sektory různou měrou podílejí na poskytování služeb jednotlivcům. Stát je obvykle garantem systému služeb, jejich poskytování je přenecháno zprostředkujícím institucím, které jsou lidem bližší a mohou pružně reagovat na jejich potřeby. Posun v chápání stáří směrem k dynamickému pojetí stáří, tak jak bylo shora popsáno, znamená nutnost a intenzitu intervence do sociálního fungování individua od fungování jednotlivých složek státu. To se musí odrazit také v legislativě, kterou v České republice reprezentuje Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Poskytování pomoci, přesněji řečeno stupeň intenzity této pomoci, není určován věkovou hranicí, ale právě skrze závislost na pomoci druhé osoby při zajišťování základních potřeb. KUBALČÍKOVÁ (2006) dále popisuje nové trendy v sociální politice týkající se sociální práce se seniory. Jsou to následující přístupy:

- ✓ **Sociální re-aktivace** - podpora při formulaci vlastních zájmů, hledání řešení problémů na komunitní (lokální) úrovni, podpora sdružování a sebe-organizace skupin s podobnými potřebami.
- ✓ **Sociální prevence** - ve smyslu prevence sociálního vyloučení, tzn. pomoc organizovaná tak, aby umožnila lidem setrvat v přirozeném prostředí a v co největší možné míře rozhodovat nezávisle o vlastním životě.
- ✓ **Individualizovaná pomoc a podpora** - která pomáhá udržet nebo obnovit rovnováhu mezi jedincem a prostředím, v němž žije.

Dle mého názoru jsou výše popsané přístupy správným krokem větší spokojenosti a důstojnosti nejen seniorských klientů. Výchozím parametrem uplatnění nových principů poskytování pomoci seniorům je pojem „deinstitutionalizace“. Termín „deinstitutionalizace“ obsahově vyjadřuje posílení prvku bydlení, komunity, individuálního přístupu a zachování kontinuity života, včetně posílení role rodiny. Uživatel služeb je navzdory svému stáří a limitům považován za člověka, který je schopen nést odpovědnost za svůj život a svá rozhodnutí, naplňovat svá přání a volit životní cestu. Komunitní práce ve všech výše vyjmenovaných parametrech novým trendům sociální práce odpovídá. Ve světě má komunitní práce více než stoletou tradici, v Čechách je poměrně novou formou sociální práce. MATOUŠEK (2008, s. 254 - 268) popisuje komunitní práci jako metodu směřující k vyvolání a podporování změny

v rámci místního společenství. Říká, že komunita je nejlepší místo pro získání podpory, ocenění a praktické pomoci. Ve spojitosti se seniorskou populací se zaměřuje zejména na poskytování časově flexibilních služeb v domácnosti, přizpůsobených individualitě uživatele. Metodou komunitní práce je komunitní projekt. Pomocí vhodně zpracovaného komunitního projektu lze ve společnosti podporovat různé skupiny osob, otevírat těmto skupinám nové rozměry reality, překonávat černobílé vidění problémů, motivovat a edukovat. Z praxe je mi známo, že komunitní projekty jsou povinnou součástí městských sociálně rozvojových plánů, bohužel zůstávají velmi často pouze v písemné podobě bez následné realizace.

7.4 Sociální práce se seniory postiženými negativními dopady konzumní společnosti

Na základě neblahých důsledků fenoménů, které ohrožují dnešní společnost, seniory nevyjímaje došlo k úpravě některých zákonů a vyhlášek o které se sociální práce na různých stupních může opřít. Jedná se o:

Novelu zákona **č. 634/1992 Sb.**, o ochraně spotřebitele ze dne 16. 3. 2015, kterou se mění zákon o ochraně spotřebitele a další zákony. Novela zavádí systém mimosoudního řešení sporů, který urychlí a zjednoduší urovnávání sporů mezi spotřebiteli a prodejci či výrobcí. Rozšiřuje též kompetence České obchodní inspekce v boji proti nekalým prodejním praktikám – tzv. šmejdům, v rámci ČR i EU. Novela zpřísňuje podmínky pro pořádání předváděcích prodejních akcí.

Novelu občanského soudního řádu a exekučního řádu **č. 164/2015 Sb.**

Obecní vyhlášky o zákazu podomního prodeje (MPSV, 2016).

S těmito opatřeními se ztotožňuji. V občanských poradnách Diakonie českobratrské církve evangelické, kde jako sociální poradce působím, patří mezi nejfrekventovanější problémy dluhová spirála, exekuce a spotřebitelské spory. Zejména novela týkající se exekučního řádu má mimo jiné například zabránit prodeji domu dlužníka kvůli malému dluhu nebo zavést povinné pořizování videozáznamu z exekucí. Novela také rozšiřuje a upřesňuje seznam věcí, které již nebude možné při exekuci zabavit, a rozšiřuje okruh příjmů, z nichž se provádí exekuční srážky. Nejzásadnější změnou je nemožnost prodat dům či byt dlužníka, v němž má nahlášen trvalý pobyt, kvůli malému dluhu do 30 tisíc

korun. Před touto novelou bylo častou praxí zastavovat mnohamilionový nemovitý majek kvůli nepoměrným částkám. Tyto nástroje jsou v praxi velmi účinné a klientům postiženým exekucí lépe definují cestu řešení problému.

Základní teze sociální práce v souvislosti s dopady konzumerismu na cílovou skupinu mladých seniorů lze u většiny autorů a institucí sumarizovat následovně:

- ✓ **Aktivizace seniorů.**
- ✓ **Boj proti ageismu, mýtům o stáří.**
- ✓ **Počítačová (internetová gramotnost).**
- ✓ **Dostupná síť poradenských služeb.**

Dle MUHLPACHRA (2008, s. 38) by se sociální práce měla celospolečenskou osvětou i reálnými nástroji zaměřit na ty rizika, kterým čelí seniorská populace nejčastěji:

- pauperizace neboli ekonomické zbídačování, znemožňující uspokojit potřeby přiměřené dané společnosti,
- věková diskriminace, ageismus,
- segregace, vytěsňování, nedobrovolný život vně společnosti,
- generační intolerance (pracovní příležitosti, vedoucí pozice, bydlení),
- předsudky, např. přeceňování nemocnosti a poklesu funkční zdatnosti ve stáří, apriorní podezírání z přítomnosti diskreditujících postižení (demence),
- podceňování léčitelnosti zdravotních obtíží i potřeby věkové modifikace zdravotnických i jiných služeb,
- maladaptace na stáří a s ním spojenou změnu sociálních rolí (penzionování),
- osamělost, zvláště v souvislosti s ovdověním,
- rychlý vývoj společnosti, zastarávání technologických znalostí, ztráta konkurenceschopnosti na trhu práce, zhoršení orientace ve společenském dění i mezigenerační komunikace,
- vyšší nemocnost a při kombinaci a atypickém průběhu chorob ve stáří i vyšší riziko omylu,

- zvýšené riziko ztráty soběstačnosti,
- pokles schopnosti a vůle signalizovat své potřeby a potíže,
- manipulování, ztráta rozhodovacích možností, zanedbávání a týrání nesoběstačných jedinců.

Dle mého zjištění opírajícího se o materiály Ministerstva práce a sociálních věcí české republiky se v souvislosti s riziky specifickými pro seniorskou populaci vlády i nevládní organizace snaží rozšířit diskuzi o populaci seniorů a jejich přínosu pro společnost. V rámci celoevropských programů aktivního stárnutí je šířena pozitivní kampaň podporující účelné aktivity seniorských organizací. Jedná se především o zlepšení mediálního obrazu seniorů, podporu rozvoje mezigeneračních vztahů, posílení role rodiny v zajištění péče o seniory, V neposlední řadě se klade důraz na provázanost opatření Národního akčního plánu s koncepčními dokumenty na dalších resortech a vytvoření prostoru pro prosazování politiky přípravy na stárnutí na regionální úrovni. Důraz je dle mého názoru kladen na odpovědný přístup ke svému zdraví a aktivnímu způsobu života. Dále se domnívám, že například v neziskovém sektoru, kde působím, je patrný příklon k individuální péči a podpoře samostatnosti seniorů. Sociální práce buduje modely komunitní péče, podpůrné asistence v domácnostech seniorů, asistenční služby, které umožní seniorům zůstat ve svých domácnostech. Důležitým aspektem je z mého hlediska mezigenerační komunikace, která zajistí přirozenou věkově inkluzivní společnost.

Shrnutí teoretické části

Následující text zhodnotí nejdůležitější aspekty, které tvoří celkový rámec vztahu mladých seniorů a konzumní společnosti, zároveň poukázat na možné problémy pro ně z tohoto vztahu vyplývající a navrhnout způsoby prevence a řešení. Věkovou hranicí striktně vymezený termín sénium, tak, jak ho byli předchozí generace zvyklé vnímat, se rozpíjí a osciluje. Moderní medicína, štědrá péče sociálních států a celkový blahobyt posunují hranici dospělého věku neustále směrem vzhůru. Přes tento nepopiratelný fak, budou vždy v určitém vývojovém období života jedince existovat specifické znaky a tendence pro dané stádium signifikantní. Tato specifika věkového stádia mladých seniorů v interakci s konzumní společností byla předmětem teoretické části mé diplomové práce. Zároveň jsem se zabývala rozmanitými faktory, které jsou v zájmu sociální práce jako budoucí riziko. Zaměřila jsem se na popsání vzniku a mechanismu fungování konzumní společnosti, na její nástroje manipulace ve vztahu k seniorům, na její výstupy v podobně horší orientace v okolním světě, existenčních těžkostí, nebo emoční plochosti. Sociální práce ve svých nových metodách sleduje stopu společnosti posedlé blahobytem a růstem. Nejvýraznější novou metodou sociální práce je deinstitutionalizace spojená s důrazem na individualitu jedince a zachování kontinuity života. V praxi je tento požadavek reprezentován komunitní prací, která flexibilně reaguje na místní podmínky a individuální zakázky klientů. Je tedy patrné, že právě sociální práce by měla mírnit dopady jedinců a skupin, které z různých důvodů v současné společnosti selhávají. Příklon sociální práce k vyzdvihování individuálního přístupu k jedinci a snaha o zachování jeho přirozeného prostoru v rámci komunity je první vlaštovkou v boji proti stereotypům a vyloučení, jimiž jsou ohroženy křehčí skupiny, tedy i senioři. V širším kontextu by sociální práce v rámci sociální politiky státu a zákonů měla vybojovat pro seniory takové podmínky, aby se ve společnosti cítili plnohodnotní a respektovaní. Tento trend, zapojování seniorů do aktivního fungování společnosti, bude jistě vzhledem k fenoménu stárnutí populace sílit a postupně měnit způsob nahlížení na stárnutí. Hodnoty v podobě celoživotních zkušeností mají být pro společnost přirozeně obohacujícím faktorem, nikoliv přítěží.

PRAKTICKÁ ČÁST

1 Výzkumný cíl

Výzkumná část této diplomové práce má za úkol zmapovat různé životní styly raných seniorů se zřetelem na spotřebitelské chování. Jedná se o výzkum kvalitativního charakteru, realizovaný prostřednictvím polostrukturovaných hloubkových rozhovorů. Cílem výzkumu je specifikovat alespoň pět životních stylů mladých seniorů na sociálním mezníku starobního důchodu, v souvislosti s konzumní společností. Výstupem výzkumu jsou případové práce zastupující nejobvyklejší životní přístupy. Popis životních přístupů se v souvislosti se záměrem výzkumu zaměří na pracovní aktivitu raných seniorů, způsoby jejich nakupování, preferenci nakupovaného zboží a služeb, trávení volného času, vztah k sociálnímu mezníku starobního důchodu.

1.2 Základní východiska

Hloubkové rozhovory jsou v mé diplomové práci podkladem pro stanovení alespoň pěti typů spotřebitelského chování seniorů nacházejících se na sociálním mezníku odchodu do starobního důchodu. Toto chování souvisí s životním stylem, sociálním zvládním jedince a způsobem interakce se soudobou společností. Zvládním, je zde konkrétně míněna celková schopnost člověka v mladém seniorském věku, účinně se vypořádávat s množstvím změn a novostí a celkovou agresivitou doby. Součástí tohoto zvládní je i vztah jedince ke konzumnímu životu. Výstupy v podobě případových prací napomůžou sociálním pracovníkům lépe pochopit všední návyky lidí této věkové skupiny a usnadní prevenci rizikových faktorů, v souvislosti se spotřebitelským chováním. Toto chování je v dnešní společnosti častým terčem výnosného byznysu s minimální ochranou státu.

1.2.1 Způsob realizace výzkumu

- 1) realizace rozhovoru včetně jeho audio záznamu
- 2) přepis rozhovoru
- 3) kvalitativní analýza rozhovorů
- 4) kazuistiky

2 Výzkumný problém

Výzkumný problém byl v návaznosti na téma diplomové práce a její teoretickou část stanoven následovně:

Jakými způsoby se dotýká konzumní životní styl společnosti současných raných seniorů?

Dílní výzkumné otázky:

Do jakých oblastí života mladých seniorů konzumerismus zasahuje?

3 Metodologie výzkumu

Pro výzkum byla zvolena kvalitativní strategie. FERJENČÍK (2010, s. 245) říká, že kvalitativní výzkum je ve své povaze orientován holisticky, proto se velmi dobře setkává s mým záměrem dozvědět se něco více o vztahu mezi mladými seniory a konzumní společností. Kvalitativní výzkum zkoumá jevy a problémy v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založených na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi výzkumníkem a účastníkem výzkumu. ŠVAŘÍČEK (2014, s. 17) zdůrazňuje, že záměrem výzkumníka je pomocí celé řady metod a postupů rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou sociální realitu. Pro zkoumání vlivu konzumerismu byla zvolena metoda polostandardizovaných hloubkových rozhovorů. FERJENČÍK (2010, s. 171) popisuje rozhovor jako zprostředkovaný a vysoce interaktivní proces získávání dat. Interaktivnost znamená, že výzkumník aktivně vstupuje do situace, stojí participantovi tváří v tvář a ovlivňuje množství i charakter informací, které mu participant sdělí. Zprostředkovanost představuje jako specifický záměr nepovědět vždy to, co si myslíme především z etických, společenských, pragmatických i emocionálních důvodů participanta. Dalším ze zádrhelů je řeč, jakožto komunikační kanál. K tomuto FERJENČÍK (2010, s. 171) dodává: „*To, co si myslíme nebo cítíme, není vždy možné adekvátně vyjádřit pomocí řeči.*“ Témata otázek budou předem stanovena v osnově rozhovoru, nicméně velký prostor bude ponechán okamžité invenci. V rámci rozhovoru budou využívány různé druhy otázek. BERG (2001) uvádí 4 typy otázek, které by měly být zahrnuty v návodu rozhovoru.

Základní otázky (*Essential questions*) směřují k ústřednímu tématu výzkumu, mohou být seskupeny a položeny naráz, nebo se mohou objevovat v průběhu rozhovoru.

Všechny mají stejnou funkci - mají pomoci získat klíčové informace spojené s výzkumnými otázkami.

Dodatečné otázky (*Extra questions*) jsou otázky rovnocenné se základními otázkami. Může jít o alternativní vyjádření základních otázek, kterým účastník studie v původní formulaci nerozuměl. Bývají použity na zkontrolování reliability odpovědí a k posouzení možného dopadu změny formulace.

Jednorázové otázky (*Throw-away questions*) používáme k vybudování vztahu na začátku rozhovoru. Slouží k nastavení tempa, nebo ke změně tématu v průběhu hovoru. Tyto otázky nejsou rozhodující, pokud jde o sběr informací důležitých pro studii, ale jsou nepostradatelné při vytváření pouta mezi tazatelem a participantem. Také mohou mít významný vliv na celkový úspěch rozhovoru.

Zkoumavé otázky neboli **sondy** (*Probing questions, probes*) mají za úkol přimět respondenty rozpracovat své odpovědi na položené otázky. Patří sem například otázka „Můžete mi o tom říci něco více?“ nebo „Mohl byste to prosím více vysvětlit?“ a tak podobně. Na stejnou otázku mohou různé první odpovědi spustit různé zkoumavé otázky, ale jejich účel je stejný. Získat od participanta více informací v reakci na specifickou otázku.

4 Specifikace výzkumného vzorku

Způsob výběru participantů jsem zvažovala velmi intenzivně. Nakonec jsem se rozhodla uskutečnit rozhovory s participanty v neformálním, uvolněném prostředí kavárny a v rámci odborné sociální služby Občanské poradny. Výzkumný vzorek participantů se utvořil technikou „Výběru na základě dobrovolnosti“, která je charakteristická nízkou invazivitou a využívá se při potřebě malého vzorku. Technika je v podstatě závislá na míře zájmu participantů o účast ve výzkumu. Výsledný soubor participantů by měl být co nejvíce homogenizovaný, to znamená, že by jednotlivé participanty výzkumu mělo téma výzkumu nějak spojoval. V tomto případě je to věk participantů a místo bydliště.

Popis výběru participantů:

- ✓ Anonymní prostředí maloměstské kavárny v Kutné Hoře, kde měli na základě vyvěšeného letáku participanty možnost zanechat kontakt na svou osobu. Leták obsahoval základní informace o výzkumu a časovou náročnost. Zdůrazněna byla

informace o anonymitě participanta a fakt, že participant odpovídá bez nároku na honorář. Tyto zájemce jsem následně telefonicky nebo elektronickou cestou kontaktovala a domluvila termín rozhovoru. Bohužel jsem se často setkávala s faktem, že si zájemci svou účast rozmysleli a tím se neustále prodlužovala doba hledání participantů. Nakonec se mi v prostředí kavárny podařilo závazně kontaktovat celkem 21 participantů. Vzorek se skládal z 11 žen a 10 mužů ve věkovém rozmezí 65-69 let. Z 10 mužů byli 3 cizinci dlouhodobě žijící na území České republiky.

- ✓ Během poskytování služby odborného sociálního poradenství jsem účast na výzkumu nabídla celkem 8 uživatelům služby, kteří do poradny přicházeli především s finančními problémy. Z tohoto počtu byli ochotni se výzkumu zúčastnit pouze 2 participanti. Oba participanti byly ženy ve věku od 65-69 let.

Tab. č. 2. Základní informace o participantech

JMÉNO	VĚK	VZDĚLÁNÍ	MĚSÍČNÍ PŘÍJEM	PRACOVNĚ ČINNÝ/Á
ANNA	65	VYUČENA	10500,-	NE
SHOREN	69	UNIVERZITNÍ	89000,-	ANO
BOB	65	UNIVERZITNÍ	115000,-	ANO
JOSEF	65	VYUČEN	12000,-	NE
ZDENĚK	68	VYUČEN	16000,-	ANO
MILADA	69	MATURITA	12500,-	NE
JIŘÍ	65	MATURITA	18000,-	ANO
KAREL	67	MATURITA	9000,-	NE
JOSEPH	65	UNIVERZITNÍ	76000,-	ANO
LENKA	69	UNIVERZITNÍ	19000,-	ANO
HANA	65	UNIVERZITNÍ	25000,-	ANO
ŽANETA	67	VYUČENA	10500,-	NE
HELENA	65	VYUČENA	8500,-	NE
JITKA	66	VYUČENA	9000,-	NE
KLÁRA	67	VYUČENA	14000,-	ANO
DANA	65	MATURITA	17000,-	ANO
ZDENA	65	MATURITA	23000,-	ANO
PETR	66	MATURITA	16000,-	ANO
IVAN	67	MATURITA	27000,-	ANO
JAN	67	MATURITA	35000,-	ANO
KLÁRA 2	65	MATURITA	38000,-	ANO
LIBUŠE	69	VYUČENA	27000,-	ANO
PETRA	65	UNIVERZITNÍ	45000,-	ANO

Komentář k tabulce

Celkový počet participantů výzkumu je 23. Věkové rozmezí 65-69 let v poměru 13 žen a 10 mužů. Jak je z tabulky patrné, participanté se liší výší příjmu, pracovní aktivitou a vzděláním. Všichni participanté jsou občané České republiky nebo osoby s trvalým pobytem na území České republiky. Spojuje je zároveň místo trvalého bydliště, které mají v okrese Kutná Hora.

5 Časový úsek výzkumu

Výzkum byl zahájen v listopadu 2014. Nábor dobrovolníků byl velmi zdoluhavý a složitý. Nechtěla jsem se uchýlit k oslovení jakéhokoliv místního sdružení nebo denního centra, proto jsem záměrně vybrala co nejpestřejší vzorek participantů. Pestrý vzorek participantů umožňuje získat podrobný a názorově různorodý popis zkoumaného jevu, tak abychom mohli tomuto jevu lépe porozumět. Náborové prostředí kavárny pro mě spojovalo několik pozitiv. Lidé, kteří přicházejí do kavárny, jsou rádi v interakci se společenským prostředím a zároveň si tuto interakci mohou dovolit nebo ji preferují na úkor něčeho jiného. Druhé prostředí Občanské poradny naopak zachytává jedince, kteří se jednorázově nebo opakovaně v současném společenském prostředí ztrácejí nebo jsou jím napadáni. Výzva k účasti na výzkumu byla participantům nabízena na základě tištěného inzerátu, který měla obsluha kavárny při placení vhodným kandidátům předat. Inzerát obsahoval základní informace o účelu výzkumu, informace o mé osobě a kontaktní údaje, na které měl participant reflektovat. Poté jsem participantovi podrobně vysvětlila parametry výzkumu a nechala mu nějakou lhůtu na rozmyšlení účasti na výzkumu. Parametry tohoto výzkumu cílí na porozumění zkušenosti jedinců – mladých seniorů s konzumní společností a získání hlubšího vhledu do této oblasti. V občanské poradně jsem vhodným kandidátům nabízela účast na výzkumu osobně, ústní formou. Získat závazně 24 participantů ve správném věku bylo časově náročné, celý proces trval do dubna 2015. Přesto se z celkem 36 závazných příslibů k rozhovorům nakonec dostavilo 24 participantů. Rozhovory probíhaly od května 2015 do srpna 2015.

6 Průběh výzkumu

Rozhovory s participanty probíhaly v prostředí, ve kterém jsem respondenty oslovila. Jednalo se tedy o prostředí kavárny a prostředí občanské poradny. V kavárně jsem pro tyto účely zajistila stůl umístěný do rohu provozovny, částečně separovaný od hlavního ruchu. Obsluhu jsem dopředu požádala, aby ke stolu po první objednávce nechodila bez vyzvání, což bylo respektováno. Prostředí kavárny se nemusí jevit jako vhodné prostředí pro výzkumný hloubkový rozhovor s participantem, nicméně částečná neformálnost, až civilnost, v mnohém napomáhala k uvolnění a větší otevřenosti účastníků výzkumu. Prostředí kanceláře občanské poradny bylo standardním úředním

prostředím, kde hovor s participantem probíhal za bariérou stolu. Rozhovory vedené v občanské poradně vykazovaly vyšší míru strohosti a ostražitosti ze strany participantů. Rozhovory probíhaly v různé denní hodiny, v závislosti na možnostech participantů. Participantů byli požádáni, aby při rozhovoru konzumovali pouze nealkoholické nápoje. Rozhovoru byl přítomen vždy jen výzkumník a participant. Osoba pokládající otázky, byla ve všech případech tatáž. Otázky byly testovány a formulovány na jejich maximální srozumitelnost. Byl zvolen nedirektní styl vedení rozhovoru, čemuž byla přizpůsobena gestikulace i vizáž tazatele. Nonverbální komunikace hrála v celém rozhovoru nezanedbatelnou roli. Pokývání hlavou, ticho, odmlky, mávnutí rukou a podobná sdělení podtrhovala nebo mírnila význam řečeného. Rozhovor trval různě dlouhou dobu, v závislosti na šíři odpovědí, kterou měl potřebu participant vyjádřit. Nejkratší rozhovor trval 75 minut, nejdelší 140 minut. Nejčastější délka interview byla 100 minut. Participantů byli vždy před zahájením interview ujištěni, že poskytované informace jsou anonymní a slouží výhradně pro účely této diplomové práce. Fakt anonymity nicméně participantů nepovažovali za podstatný. Všichni participantů také souhlasili s nahráváním rozhovoru na diktafon s ujištěním, že po vyhodnocení informací, budou záznamy smazány. Díky anonymitě participantů nevznikl problém s ochranou osobních údajů. Osoba výzkumníka byla participantům známa, nicméně charakter výzkumu a jeho cílová skupina nenabádaly k zásadním bezpečnostním opatřením.

Interview vždy začínalo představením mé osoby jako tazatele a vybídnutím participanta k doptávání se na účel výzkumu nebo jakékoliv nejasnosti. Tímto úvodním rozhovorem jsem se snažila evokovat částečné sblížení se s participantem a eliminovat jeho ostražitost či ostych. Teprve po vyčerpání dotazů participanta jsem zahájila samotné interview. Vzhledem k poměrně dlouhé době rozhovoru, nebylo v některých případech možné, provést interview bez přerušování. Někteří participantů potřebovali přestávku na cigaretu, toaletu nebo jen na vydechnutí. Toto jsem bezvýhradně respektovala a vždy na předem stanovenou dobu ponechala participanta samotného. U participantů cizinců, žijících dlouhodobě v České republice, jsem výzkumné interview vedla v jednom případě částečně v jazyce anglickém s ohledem na potřebu participanta. Otázka byla nejdříve položena v jazyce českém, a pokud participant nerozuměl dokonale, byla dodatečně přeložena do anglického jazyka. Po ukončení formálního rozhovoru jsem

poděkovala, rozloučila se a nabídla participantům přeposlání výsledků výzkumu. Této nabídce využili bez dvou participantů všichni.

6.1 Osnova polostrukturovaného hloubkového rozhovoru

Struktura výzkumného rozhovoru je vymezena pěti základními okruhy, které se dále rozvíjejí. V rozhovoru se jednotlivé okruhy mohly překrývat nebo být otevírány na přeskáčku. Participantům byla ponechána maximální míra svobody ve směru toku svých myšlenek, nebyli v žádném případě přerušováni. Otázky, které jsou součástí osnovy polostrukturovaného interview byly v rámci stanoveného okruhu a byly položeny všem klientům. Zkoumavé otázky neboli sondy, navazovaly na různé odpovědi participantů, proto byly pokládány spontánně a lišily se.

Základní okruhy výzkumného rozhovoru:

- ✓ Charakteristika participanta.
- ✓ Komparace životního stylu participanta s ohledem na sociální mezník 65 let.
- ✓ Sociální zvládnání.
- ✓ Individuální náhled na konzumerismus.
- ✓ Interakce jedince a společnosti.
- ✓ Závěrečné dotazování.

1) CHARAKTERISTIKA PARTICIPANTA

osobnost, vzdělání, zázemí, životní styl, sociální vazby respondenta

Otázky spojené s prvním okruhem:

Můžete se mi prosím blíže představit?

Povíte mi něco dalšího o Vaší osobě?

Jaký životní styl Vás charakterizuje? Zkuste ho co nejdůležitěji popsat.

Jaké je Vaše rodinné zázemí? Žijete v semknutém rodinném kruhu nebo jinak? Popište mi Vaši komunikaci s blízkými osobami. Je spíše osobní nebo zprostředkovaná technologiemi?

Máte silné sociální vazby? Jsou pro Vás důležité a k čemu je využíváte?

2) KOMPARACE PŘED A PO 65. ROKU VĚKU

Život před 65 rokem věku a život po 65 roku věku.

(změny statusu, prožívání, priorit, osobní ekonomiky)

Otázky spojené s druhým okruhem:

Cítíte rozdíl v životě před 65 rokem života a po něm? Můžete to rozvést?

Byl pro Vás odchod do starobního důchodu důležitý mezník? V jakých směrech? Co se přesně změnilo?

Žijete nyní jinak než před 10 lety? Uveďte prosím konkrétní případy.

Máte jiné priority než před 10 lety? Myslíte, že jsou priority svázané s kalendářním věkem člověka?

Změnil se Váš finanční limit? Jakým směrem? Jak to zasáhlo Vaše potřeby, zájmy?

Přál byste si vrátit dobu před 10 lety? Z jakých důvodů?

3) ZVLÁDÁNÍ MLADÝCH SENIORŮ V KONZUMNÍ SPOLEČNOSTI

Psychické zvládnání v kulisách konzumní doby spojené s každodenními činnostmi.

Otázky spojené se třetím okruhem:

Jak se cítíte v současné společnosti? Jak vnímáte socio-kulturní dění?

Cítíte se jako její spolubudovatel, pasivní součást nebo vyloučený pozorovatel? Zkuste tyto pocity co nejpodrobněji popsat.

Využíváte pravidelně moderní technologie? Sociální sítě? Internet? Upřesněte v jaké míře.

Máte kreditní kartu? Facebookový profil? Internetové bankovníctví? Telefon s chytrými aplikacemi? Myslíte si, že jsou tyto služby užitečné a jak aktivně je využíváte?

4) INDIVIDUÁLNÍ NÁHLED

Náhled na současnou společnost a její hodnotový žebříček.

Otázky spojené se čtvrtým okruhem:

Co si myslíte o konzumerismu?

Řekl (a) byste, že Vás konzum výrobků a služeb baví? Těší Vás nakupování?

Máte povědomí o rizicích vyplývajících z konzumního stylu chování? Uveďte nějaké z osobní zkušenosti.

Jste ochotná si na zbytné nákupy půjčit?
Navštěvujete předváděcí akce? Za jakým účelem?
Vybavíte si pocit, který převládá při nakupování?
Myslíte si, že konzumerismus je uspokojujivý životní styl?
Víte, jakou značku reprezentuje slogan „žijte s chutí?“ (Vitana)

5) INTERAKCE

Osobní pocity z prožívaného života, míra interakce mezi jedincem a společností, rizika interakce.

Otázky spojené s pátým okruhem:

Domníváte se, že se dnešní společnost polarizuje pouze na základě hmotných aktiv jedince?

Je něco, co ve Vás v souvislosti s konzumerismem vyvolává strach nebo úzkost?

Můžete to popsat?

Ovlivňují současné hodnoty společnosti Vaše osobní? Do jaké míry?

ZÁVĚREČNÉ DOTAZOVÁNÍ

Závěrečné dotazování mělo respondentům otevřít volný prostor k vyjádření jakéhokoliv tématu nebo sdělení, kterému přiřkládají význam za použití následujících otázek:

Domníváte se, že jsme se v průběhu rozhovoru o Vašem celkovém vztahu vůči konzumní společnosti dotkli všeho podstatného?

7 Analýza získaných dat

7.1 Fixace získaných dat

Vzhledem k nutnosti využívat během rozhovoru techniku aktivního naslouchání z důvodu dosažení co největší autentičnosti jsem pro fixaci dat využila audio záznam celého rozhovoru. Audiozáznam byl prováděn na mobilním telefonu, tudíž přístroj nepůsobil na participanta rušivým dojmem. Audiozáznam se osvědčil při následné práci s daty, kdy jsem se kdykoliv mohla ke všem pasážím opakovaně vracet a eliminovat tak možný haló efekt nebo ztrátu některé z podstatných informací. Původně jsem měla v plánu zapisovat si během rozhovoru poznámky pozorování, nicméně jsem od této aktivity upustila a věnovala plnou pozornost participantovi. Poznámkám jsem se věnovala bezprostředně po skončení rozhovoru. Audiozáznam plní zároveň podle MIOVSKÉHO (2006) důležitou kontrolní funkci při ověřování validity.

7.2 Příprava dat pro analýzu

Data získaná při audiozáznamu jsem převedla do textové podoby. Součástí přepisu audiozáznamu do textové podoby byla redukce nepodstatného, takzvaná redukce prvního řádu. V této části se odstranily nepodstatné nebo nesouvisející výroky respondentů, vsuvky, slovní vata. Takto připravená data byla dále zpracována pomocí takzvaného kódování textu. KONOPÁSEK (2005) popisuje kódování textu následovně: *„Hromadu úryvků rozdělujeme na menší hromádky navzájem souvisejících kousků, přičemž každé takové malé hromádce přiřazujeme nějaké výstižné pojmenování – v metodologické hantýrce tomuto jménu říkáme kód. Díky kódu se vždycky rychle zorientujeme a vidíme, jaké asi úryvky ta která hromádka obsahuje. Kód tedy umožňuje navzájem fyzicky propojit řadu úryvků, které se týkají podobné věci“* (KONOPÁSEK, 2005).

Velké množství získaných dat jsem rozdělila na menší celky vzájemně souvisejících výroků. Těmto menším celkům jsem přiřadila výstižné pojmenování, kód. V mé práci se tyto stěžejní celky, kódy, překrývaly s šesti okruhy otázek a kódy byly po těchto okruzích pojmenovány.

Následovalo barevné vyznačování jednotlivých pasáží textu, barvení textu, které umožnilo orientaci a tematické přiřazení jednotlivých pasáží výzkumného rozhovoru.

Každý okruh a s ním související data byla označena jinou barvou, což usnadňovalo orientaci a zpřehledňovalo data. Transkripce a barvení textu byly velmi zdouhavé, téměř nekončící, nicméně důkladná práce s daty usnadnila jejich následnou interpretaci.

7.3 Ilustrativní odpovědi vztahujících se k hlavním tématům výzkumného rozhovoru

Cílem hloubkových rozhovorů, bylo popsat alespoň pět životních stylů ve „společnosti konzumu“ u věkové skupiny takzvaných raných seniorů. Níže následují ukázky nezajímavějších odpovědí, vztahujících se vždy k danému okruhu výzkumného rozhovoru. Rozhovory jsou ponechány v původním znění, bez jakýchkoliv jazykových korektur, aby byla v maximální míře zachována autentická atmosféra rozhovoru i psychické naladění participanta.

Použité zkratky: T = tazatelka, P = participant

1) Okruh - Charakteristika participanta

Otázky tohoto okruhu týkaly na osobnost, vzdělání, zázemí, životní styl, sociální vazby respondenta. Na otázky T: Jaký životní styl Vás charakterizuje? Zkuste ho co nejvýstižněji popsat. Odpověděli participanti následujícím způsobem.

P Bob: Busy! Nemám čas, pořád někde lítám, on Friday business fair in New York. Moje žena na mě řve, že nejsem doma. Haha! Může být ráda, right?! Jo, řekl jsem jí, že ať píše blog, ať něco taky dělá! HAHA! Je o 30 let mladší a furt unavená. Don't understand. Ještě bych chtěl dítě..máte děti? Děti jsou super..Já mám 4.Starej budu až nebudu moc nic dělat, ne když to systém řekne, right?!

P Zdena: Jsem v důchodu ale doma bych sedět nemohla. Zbláznila bych se. Potřebuju kontakt s lidmi. Pracovala jsem jako zdravotní sestra, teď chodím prodávat. Můžu si lítat na dovolený, kupovat co chci. Vlastně se pro mě toho moc nezměnilo.

P Žaneta: Je to hrozný, co Vám budu povídat. Starám se o nemocnou maminku, nikdo mi nepomůže, protože nemám peníze. Stát to taky nezajímá. Celej život jsem pracovala a platila daně a teď mám žít za almužnu a ještě se sama starat. Z důchodu nic nemám, nemůžu skoro nikam jít, stejně bych neměla peníze a pracovat nechci. Já už jsem se

napracovala dost! Děti žijou v Praze a mají svých starostí dost. Důchod je hroznej ale mladší bych bejt nechtěla, tahle doba je hrozná. Nejradši bych šla do domova, ať se vo mě postaraj, ale copak můžu?

P Zdeněk: Helejte se já si nestěžuju. Mám teď času, jezdím si na vejlety, do termálů, s klukama na kolech. Nejsm náročnej s penězi vyjdu. Všechno mám, nic nepotřebuju a občas chodím pomáhat holce do firmy, takže si přivydělám. Mě je dobře.

P Shoren: Asi jsem to propásl...kdyže,? V 65? Haha, to jsem byl ještě pískle. No celý život pracuji jako lékař a dokud to půjde tak budu, sociální politika státu mě mívá, ve své profesi jsem to já.

P Jitka: Jsem tady v Hoře v penzionu, kvůli kyčli, šla jsem na operaci a nějak se to zkomplikovalo, mladý nemaj čas se starat a já byla furt sama zavřená v bytě, tak jsem jim ho dala... no jsem teď důchodce.

2) Okruh – Komparace života participantů před a po 65. roce života

Otázky tohoto okruhu se týkají života před a po 65. roce života. Konkrétně na změny statusu, prožívání, priorit, osobní ekonomiky. Participantí reagovali na následující otázky T: Cítíte rozdíl v životě před 65 rokem života a po něm? Můžete to rozvést?

P Joseph: Ok, nic mě nenapadá...stejný

P Milada: Jsem ráda, že jsem se důchodu dočkala. Mám teď alespoň nějakou jistotu, i když peněz by mělo být víc. Rozdíl je úplně ve všem. Nikam nespěchám, nemám povinnosti, nikdo ode mě nic neočekává. Peněz mám méně, než když jsem pracovala, ale zase mi jich zbývá víc jen pro mě, děti jsou soběstačné a já všechno mám, takže utrácím jen za kafička. Jo ještě jezdíme s důchodcema na kola, nebo se scházíme v denním centru, někdo přinese bábovku..

P Jan: Firmu jsem předal synovi, vyplácí mi měsíční paušál k důchodu a já občas zaskočím. Když jsem ze dne na den najednou neměl odpovědnost, cítil jsem se divně, nepotřebně, chvíli jsem dokonce zvažoval, že budu ještě podnikat, ale to mě časem přešlo. Peněz mám míň, ale nikde mi nechybí. Popravdě se někdy trochu nudím a chtěl bych nějaký cíl ale co už..lepší už to nebude.

P Bob: Néé! Pořád já..ve všem..more wrinkles..haha..ale to je sexy..né!?!.. pořád já

P Jitka: Jsem tady v Hoře v penzionu, kvůli kyčli, šla jsem na operaci a nějak se to zkomplikovalo, stejně bych musela do podnájmu, mladý si pučili nějaký peníze na můj byt a nespláceli to. Tak jsem ho prodala aby se zaplatily dluhy a byl klid.. no stejně jsem už důchodce, už míříme jen do hrobu..všichni to máme stejně..

3) Okruh – Zvládání mladých seniorů v konzumní společnosti

Třetí okruh se zajímá o zvládání všedního života mladých seniorů v kulisách konzumní doby. Otázky, na které senioři popisovali své pocity, zněly T: Cítíte se jako spolubudovatel, pasivní součást nebo vyloučený pozorovatel každodenního dění? Využíváte moderní technologie? Máte facebook?

P Bob: Jsem builder, zaměstnávám lidi, 25 lidí živím, jsem builder, jo taky děláme charitu i pro seniory...hahahaha nebo pro děti, asi budu stavět pivovar..Sure...facebook, instagram, webovky, trouba na dálkový ovládání....

P Shoren: Dokud vykonávám profesi tak mám prst na dění společnosti, ale spíš pasivní, necítím se nějak důležitý, ať si svět tvoří po svém ti mladší já to budu respektovat a najdu si své místo...facebook nemám, nevím proč, ale vím co to je...uživatelsky používám internet a tak..stejně radši papír, tužku a telefon..

P Anna: Pozorovatel, vo mě už nejde a to se dneska děje, je děsný. Internet nemám, telefon jo. Facebook nevím co je. Víte, starý nikoho nezajímaj.

P Libuše: Používám internet, najdu si tam spoustu zajímavostí. Facebook jsou ty fotky né!? Počkejte nebo je to to jak si tam lidi píšou vzkazy..no..internet je dobrej..nepřipadám si vyloučená...jsem součást rodiny, společnosti..ano jsem součást

P Jitka: Jo v penzionu to máme internet i ten facebook, dostali na to peníze z EU...máme kurzy kdo chce..mě to nezajímá...já mám ráda seriály

4) Okruh – Individuální náhled

V tomto okruhu mě zajímal individuální náhled na žebříček hodnot dnešní společnosti. Otázky zněly T: Těší Vás nakupování? Jste ochotná si kvůli němu půjčit? Myslíte si, že konzumerismus je uspokojivý životní styl?

P Bob: no..lidi šopování baví...takže.co,..hmm..taky mě to baví..ale třeba pro rodinu..já jsem holand'an..Harpagon..haha..dětem ale kupuju co chtěj..nemusím si půjčovat takže nevím..asi bych si nepůjčoval..jo je to livestyle..why not?

P Petra: Z nakupování je mi špatně, hlavně z těch obrovských center. Nakupuji jen to nezbytné a převážně v malých obchodech, kde to znám. Nechápu lidi, kteří tímto způsobem tráví volný čas. Je to špatně, společnost hloupne a je jako stádo. Vidíte, teď jsem se rozčílila! Nikdy v životě jsem si nepůjčila! Žiju tak, na co mám!

P Josef: Já bych nakupoval, ale nemám za co a pučovat si nebudu. Ať si každé žije jak chce.

P Shoren: Nemyslím si, že žijeme ve šťastný době, všechno je to nějak popletený, lidi mají spoustu možností, ale nevyznají se sami v sobě, natož ve světě. Nakupování mě nebaví, je to nutnost a na nic bych si nikdy nepůjčil.

P Žaneta: Nakupuji jen jídlo..., díky bohu za Kaufland, mají tam pořád nějaký akce...i kdybych si chtěla půjčit, nikdo mi nepůjčí...jsem stará

5) Okruh - Interakce

Otázka pátého okruhu zněla T: Ovlivňují současné hodnoty společnosti Vaše osobní?

P Jan: Ne, podstatná je pro mě moje rodina a záliby a moje hodnoty se větkem nezměnily

P Joseph : Ano, společnost mi připadá uvolněnější, ne tak svázaná, takže klidně jdu do divadla v džínách a triku...haha, беру si to, co chci ..

P Petra: V žádném případě, snažím se udržet si svůj rozum, nechci, aby mi někdo něco podsouval

P Bob: Sure, a kdo říká že ne tak kecá, vždycky nás ovlivňuje prostředí, nežijem ve vákuu.. a když by lidi takhle nechtěli žít tak by to přece nedělali..proč si pořád všichni stěžují..brání někdo někomu v tom žít tak jak chce?

Závěrečné dotazování

Domníváte se, že jsme se v průběhu rozhovoru o Vašem celkovém vztahu vůči konzumní společnosti dotkli všeho podstatného?

P Shoren: Hmm, popravdě mě konzumerismus připadá jako velký téma, je to totiž o hodnotách, který deformuje...

P Bob: Chtěl bych být mladší! Víc bych si užíval, snažil bych se všechno vstřebat, dnešní mladí maj výhodu obrovský nabídky, to jim závidím..

P Žaneta: Stát by se měl postarat, aby měli lidi víc peněz, všechno je drahý, já bych nakupovala, ale musím mít za co..

8 Typy životních stylů mladých seniorů ve vztahu ke konzumní společnosti

Na základě předchozí analýzy dat bylo z řad participantů výzkumu stanoveno 5 typů mladých seniorů ve vztahu ke konzumní společnosti. Tyto typy jsou popsány prostřednictvím individuální kazuistiky nejvýraznějšího představitele dané skupiny. Konzumentské chování nelze osamostatnit a vytrhnout z kontextu celkového životního stylu jednotlivých osob, protože souvisí s mnoha vnějšími faktory. Ve své diplomové práci jsou ve středu zájmu senioři na prahu sociálního mezníku, přechodu do starobního důchodu. Proto mezi podstatné faktory ve vztahu ke konzumní společnosti patří i zvládnutí tohoto mezníku a aktuální životní styl jedince. Pět typů konzumentského chování je proto pojmenováno podle životního stylu, který daný typ reprezentuje. Tento životní styl totiž zahrnuje podobnou míru vědomé i nevědomé interakce jedince a společnosti konzumu.

5 typů životních stylů mladých seniorů ve vztahu ke konzumní společnosti

- ✓ **aktivní smířený s věkem,**
- ✓ **aktivní nesmířený s věkem,**
- ✓ **pasivní tradicionalistický,**
- ✓ **neohraničený,**
- ✓ **pro - systémový (sociálně-ohraničený).**

8.1 Kazuistiky respondentů zastupujících typy mladých seniorů

Následující kazuistiky přibližují skrze své představitele různorodé přístupy ke konzumní současnosti.

Kazuistika – je specifický typ vzorkového přehledu, kde se velikost vzorku rovná jedné osobě. Vzorkem výzkumu je tedy jedinec. Kazuistika je obvykle intenzivní studií a má vést k porozumění vnitřní dynamiky jedince nebo jeho interakci s prostředím. Může vzhledem ke své intenzitě vést k objevení přehlížených skutečností nebo formování

nových hypotéz. Slabinou je nemožnost zevšeobecňování výsledků na širší rámec populace (FERJENČÍK, 2010, s. 132-133).

8.1.1 Aktivní smířený s věkem – Zdeněk

První typ ranně seniorského konzumního chování si představíme na osobě Zdeňka. Zdeněk, 68 let, vyučený zámečnický, celý život pracoval pro jednoho zaměstnavatele, České dráhy. Na první dojem působí velmi vitálně, je komunikativní, neposedný. Oblečen je do jeansů, sportovních bot, sportovní bundy a má batůžek, protože přijel na kole. Zdeněk je rozvedený, bydlí ve vlastním bytě v panelovém domě. Dále vlastní malý domek se zahradou za městem. Do kavárny chodí pravidelně na skleničku vína nebo malé pivo. Jeho konzumace v kavárně je se železnou pravidelností stejná, objednává si vždy jen jeden nápoj. Komentuje to se slovy: „*jsem přece důchodce a tak mi jedna stačí.*“ Zdeněk prožil podstatnou část svého produktivního věku v době komunismu a vzhledem ke své neambiciózní povaze a nemateriálnímu zaměření ani v době po revoluci nechtěl svůj rutinně zaběhlý život zaměstnance nijak měnit. Pro jeho život je podstatná rodina, přátelé, sport, cestování, domácí mazlíčci, komunita. Do starobního důchodu se těšil a náležitě si ho užívá. Volný čas tráví nejraději projížděkami na kole, prací na zahradě, navštěvováním kulturních akcí. Na nic z toho, zdůrazňuje, nejsou peníze potřeba. Pokud má možnost, rád využije nabídky jednorázové brigády, aby si k důchodu přivydělal. Zdeněk nakupuje pouze věci, které potřebuje. Jeho hlavní nákupní den je čtvrtek, jelikož ve čtvrtek má jeho oblíbený supermarket výhodné akce. Potraviny nakupuje převážně podle letákových akcí, a pokud mu cena připadá výhodná, nakupuje do zásoby. O letákových akcích se mezi známými vzájemně informují a zboží si doporučují. Ostatní nákupy čerstvého zboží, jako jsou pečivo, noviny, ovoce, saturuje v oblíbených pekárnách a menších obchodech v centru města. Tyto nákupy vždy spojí s dlouhou procházkou s potkáváním známých. Pečivo nakupuje denně po 16.00 hodině na další den, protože menší pekárny část sortimentu z důvodu nemožnosti uchování zboží zlevňují. Ostatní věci, které jsou předmětem nepravidelných výdajů, jako oblečení, služby týkající se údržby bytu, kola, zahrady, automobilu většinou dlouhodobě plánuje a promýšlí nejvýhodnější možnosti. Na nestandardní výdaje v podobě léků, lázeňských pobytů, výletů, kulturních akcí, má vyčleněný fond, do kterého si měsíčně spoří. V názoru na půjčování si peněz je nekompromisní. Na žádnou ze zbytných aktivit by si nikdy nepůjčil. *Lidi mají žít tak, na co mají!* Zdeněk několikrát navštívil předváděcí akce pořádané v místě jeho bydliště, jelikož byl nalákán možností obědu zdarma a byl

zvědavý na nabízené zboží, ale nikdy si nic nekoupil. Nabízené zboží mu připadalo předražené a mohl ho postrádat. Pokud se na akci k němu začali chovat nátlakově, jednoduše odešel. Do nákupních center a supermarketů chodí rád, jelikož tam vždy potká nějaké známé, se kterými si může popovídat a protože tam může výhodně nakoupit. Původ nebo kvalita potravinářských výrobků pro něj není prvořadá, nezabývá se jí. Nákupy na internetu a moderní technologie nevyužívá. Nechápe, proč by měl něco nakupovat přes obrazovku, když může jít nakupovat ven, na zboží si sáhnou, promluvit s prodávčem. Všechny věci, které vlastní si nechává tak dlouho, dokud plní svoji funkci. Rozbité opravuje, pokud se to vyplatí. Nátlak reklamy ho míjí, možnosti koupě porovnává pouze tehdy, když požadovaný výrobek potřebuje. Často se snaží mezi svými vrstevníky a známými uplatňovat barterovou směnu zboží, ořechy za jablka, vajíčka za brambory. Než něco koupí nové, poptává se u přátel, zda nemají podobnou věc použitou a na prodej. Zdeněk vnímá priority dnešní většinové společnosti přes životy svých dětí a považuje je za hloupé. Dnešní společnost komentuje jako vyvalenou, honící se za penězi a majetkem. Říká, že nikdo nemá dost. Jako důsledek této nenasytnosti zmiňuje exekuce a dluhy, které následně lidem ničí život. S životy svých dětí je nespokojený. Žádné z jeho dětí, byť kariérně úspěšné, nemá rodinu ani děti. Vnější statusy dnešní doby v podobě značkového oblečení, drahých aut, perfektní vizáže, bere na vědomí, ale neoslovují ho. Za smysluplnou emoční i finanční investici považuje vzdělání, sport, rodinu, zdraví.

8.1.2 Aktivní nesmířený s věkem – Bob

Když na smluvený rozhovor vstoupil do kavárny Bob, všichni ho zaznamenali. Výrazně upravený, pečlivě oblečený, velmi sebevědomí muž, působící o desítku let mladším dojmem. Na můj kompliment, týkající se jeho vzhledu odpovídá, že je to zásluha estetických chirurgů a jeho aktivního přístupu ke stárnutí. Bob je Holanďan žijící již více než dvacet let v České republice. V Holandsku má 4 děti a tady 2. Nejmladšímu synovi je půl roku. Bob žije s o 25 let mladší partnerkou na rekonstruovaném statku u Kutné hory a podniká v oblasti výroby součástek do sportovních kol. V současnosti se zabývá expanzí firmy a neváhal si na tuto expanzi vzít vysoký bankovní úvěr.

Konzumní způsob chování a vlastní image je pro něj důležitá a tento fakt nijak nezastírá. Vnější atributy, které s promyšlenou pečlivostí prezentuje okolí, utvářejí jeho osobnost. Je rád, když ho lidé hodnotí dle auta, hodinek, oblečení, mladší partnerky. Celý život preferoval prokonzumní, spotřebitelský způsob života a nyní, s přibývajícím věkem, ho láká ještě víc. Konzum nepovažuje za povrchní ani jednotvárný. Naopak mu připadá pokrytecké vymezovat se proti něčemu, co všechny baví a na čem všichni dobrovolně participují. Bob přiznal, že v minulosti, když nedisponoval dostatečnými finančními prostředky, zadlužoval se pouze pro to, aby si udržel vysoký životní standart a udělal dojem na okolí. V Holandsku se z tohoto důvodu dostal do vážných finančních problémů, které vedly k rozpadu jeho první rodiny a propadnutí veškerého majetku. Přesto považuje nakupování zboží a služeb za zábavu, štěstí, a známku společenského statusu. Nakupuje velmi často a už jen rituál vedoucí k budoucímu nakupování, jako je například listování lifestylovými magazíny nebo brouzdání po e-shopech, je pro něj přitažlivý. Rád sleduje nejnovější trendy a řídí se jimi. Forma nakupování souvisí s jeho časovými možnostmi. Po dlouhém dni v práci rád nakupuje on-line, což je pro něj zároveň způsob relaxace. V podobném duchu chce vychovávat i své děti, neboť se domnívá, že úspěšný člověk musí plnit zakázku společnosti. Bob aktuálně nejvíce investuje do svého vzhledu a zdraví. Chce udržet krok s mladší partnerkou. Jezdí na lázeňské a wellness pobyty, navštěvuje specializované kliniky estetické i klasické medicíny. Stárnutí a jeho přirozené limity se snaží odvrátit. V případě, že by se jemu nebo jeho rodině nedostávaly finance, bez okolků by si na běžný život půjčil. V půjčování si riziko i přes jeho negativní zkušenosti nespatřuje. Vysoký životní

standart je pro Boba prioritou a tímto standardem má na mysli vnější atributy. V souvislosti s riziky žití na úvěr zdůrazňuje, že tak dneska žijí všichni. Zároveň si je vědom institutů osobního bankrotu a jiných podpor ze strany státu a práva, takže je ochoten pro životní nadstandard toto riziko nést. Do kaváren se chodí ukazovat, ochutnávat gastronomické novinky a okukovat ostatní. Kavárny a život v nich patří do důležité společenské interakce. Bob své spotřebitelské chování považuje za společensky důležité, neboť podporuje ekonomiku a obecný nadbytek. Především, jak Bob zdůrazňuje, ho konzumní způsob života dělá šťastným a motivuje ho k usilovnější práci. Na konci našeho hovoru mi Bob pochválí výběr hodinek a volbu podniku, kde rozhovor vedeme. Tato kavárna je totiž momentálně v kurzu.

8.1.3 Pasivní - tradicionalistický - Žaneta

Žaneta je příjemce starobního důchodu, stará se o nemocnou maminku a podporuje svého syna, který je momentálně bez práce a řeší dluhy. Žaneta chodí do kavárny pouze, když je ve městě a vyřizuje žádosti na úřadech. Původně se domnívala, že výzkum bude směřovat k individuální sociální pomoci, ocenila ovšem i možnost, sdělit svůj názor a životní postřehy. Žaneta působí vážným až skličujícím dojmem. V zásadě je ve všem v opozici a nahlíží na život spíše z té horší stránky. Na konzum nemá vyhraněný názor. V souvislosti s dnešní společností by ale uvítala, kdyby se uměla lépe orientovat v jejích očekáváních a hodnotách. Často si připadá ztracená a opomíjená, bez ceny. Za to, že nemůže více využívat lákadela a možností nákupů zboží a služeb, viní stát a jeho politiku. V současné společnosti se necítí dobře, protože nikdo nedoceňuje její osobní hodnoty, sociální roli, odpracované roky, roli v rodině. Žaneta má pocit, že v dnešním světě se každý stará sám o sebe. Rozmanitost výběru, členitost, nejednoznačnost a komplikovanost vnějšího světa jí činí potíže. Cítí se zmatená. Demonstruje to na nabídce káv v kavárně. *Laté, cappuccino, dlouhý, krátký presso, americano...bůh ví co to je. Já chci prostě kafe se šlehačkou., dřív byla návštěva kavárny společenská událost, teď víc znamená to, co pijete a musíte se v tom vyznat. To je únavné. Ach jo.* Žaneta přijala svou roli starobního důchodce s úlevou a považuje ji za přirozenou se všemi jejími atributy. Těmi, dle jejího mínění jsou trávení času s rodinou, péče o vnoučata nebo rodiče, scházení se s vrstevníky. Žaneta rovněž věnuje velkou pozornost svému zdraví a preventivním prohlídkám. Informovala se na pobočce své zdravotní pojišťovny, jaké prohlídky by v souvislosti se svým věkem měla absolvovat a jaké nadstandardní služby může v rámci svého pojištění využívat. Zjistila, že má nárok chodit několikrát ročně zdarma do solné jeskyně, čehož ráda využívá. Když už do systému tolik investovala, chce si teď taky užít. Do zdraví je ovšem ochotna investovat i ze svých současných zdrojů. Ráda utrácí za vitamínové přípravky i estetickou kosmetiku. Internet ani jiné technologie s výjimkou mobilního telefonu nevyužívá. Má permanentku do knihovny a knihy si chodí půjčovat. Nakupování ji baví a je ochotná věnovat nakupování čas. Často si předem vytipuje v rámci letákových akcí zvýhodněné zboží a ve stanovená data obchází supermarkety a zboží nakupuje do zásoby. Předváděcích akcí se zúčastnila asi dvakrát a nemá negativní zážitek. Na akci jela se dvěma kamarádkami

a všechny si přivezli kuchyňské nádobí, se kterým je dodnes spokojena. Rodina jí potom další návštěvy akcí rozmluvila. Zálību v nákupu zboží a služeb s mladší generací sdílí, pouze vnímá své finanční omezení. Všeobecně se drží nákupních návyků, které má celoživotně zažitě a neexperimentuje. Umí si představit, že by si v případě akutního nedostatku financí půjčila, ale zatím vždy vyšla s příjmem, který generuje.

8.1.4 Neohraničený - Shoren

Shoren na první pohled působí velmi introvertně, plaše, ale jedná se jen o haló efekt. Při delším hovoru se tato zdánlivá uzavřenost přetavuje do přemýšlivosti, rozvážnosti, zdvořilosti. Shoren provozuje lékařskou, urologickou soukromou praxi a občas zaskakuje ve spádové nemocnici Kolín. Shoren je původem dán, v České republice žije více než 40 let. Vystudoval tady medicínu a oženil se. Shorenovi dvě děti žijí v Americe, jedno v Čechách. Shoren ve svém životě žádný zásadní sociální mezník nezaznamenal. Svou profesi vykonává rád a nikdy ho nenapadlo zvažovat možnost, že by s prací dobrovolně přestal. Jeho profese je pro něj součástí jeho osobnosti a pokud mu to zdraví dovolí, bude na ní participovat. Každodenní rytmus i všední návyky má desítky let stejné. Dovolené i volné víkendy tráví s rodinou aktivním odpočinkem, převážně rekreačním sportem, v lázních, na lyžích, u moře. Nakupování se věnuje velmi nerad. Hromadění věcí a orientace v trendech jsou mu cizí. Kupuje pouze dárky pro rodinu, věci spojené s jeho profesí a spotřební věci. U zboží preferuje původ a kvalitu před kvantitou. Větší finanční obnosy investuje do cestování, dříve za vzdělání dětí a nemovitost. Neváhal by investovat do zdraví svého a své rodiny. Předváděcí akce, reklama, reklamní letáky ignoruje a obtěžují ho. Trávení času výběrem správného jogurtu nebo trendy bot mu připadá neskutečně hloupé. Supermarketům se snaží vyhýbat, raději nakupuje u menších obchodníků nebo využívá možnosti dovážky zboží do domu. Pokud je s obchodní nabídkou někým přímo osloven na ulici, dopisem nebo telefonem ze zásady odmítá. „*Pokud budu něco potřebovat, obchodníka si najdu sám.*“ Internet využívá často k nákupu dovolených, elektroniky, kosmetiky apod. Sociální sítě jako facebook, instagram zná, ale nejsou mu ničím blízké. Vzhledem k faktu, že jeho synové žijí v Americe aktivně v komunikaci s nimi využívá skipe. Jeho další zálibou je gastronomie a návštěvy kaváren a restaurací. Dobré jídlo považuje za důležité a je ochoten do něj investovat. Za další výdaje, které si je ochoten dovolit uvádí výdaje za knihy a časopisy, odborné i relaxační. I u knih a periodik dává přednost tištěné verzi před elektronickou. Jako cílová skupina „senior“ si opomíjený nepřipadá. Všechna obchodní odvětví cílí na tuto klientelu stále více a jsou dle jeho mínění dobře připravena. Cestovní kanceláře, nábytek, telefony, magazíny, sociální služby, jiné specifické pomůcky. Shoren se domnívá, že seniorská klientela není rozhodně

marketingovými specialisty opomíjena a že si společnosti dobře uvědomují kapitál a kupní sílu, kterými budou noví mladí senioři disponovat. Svou finanční situaci považuje za uspokojivou. Vzhledem k faktu, že Shoren nepřerušil výkon své profese, nedošlo v oblasti jeho příjmu k žádnému propadu. K financím nicméně dodává, že by dokázal dobře vyžít i s menším příjmem. V oblasti půjčování si nemá vyhraněný názor. Některé půjčky jako hypotéka považuje za racionální, sám by byl ovšem zdrženlivý. Shoren celkově význam sociálních mezníků příliš nepřeceňuje. Život vnímá ve své celistvosti, ve svém věku i v současné společnosti se cítí dobře.

8.1.5 Prosystémový – sociálně ohraničený- Jitka

Jitka se hned jak dosedla na židli ujistila, že stihneme dokončit rozhovor do určité hodiny proto, aby stihla další díl seriálu. O televizním seriálu byla ochotná si dlouho povídat a považovat ho za část vlastní reality. Prožívala osudy postav, pozastavovala se nad problémy, které současné postavy řeší, ptala se mě na názor. Jitka je srdečná, velmi povídavá paní, kterou zajímá především život v penzionu, místní komunitě a růžové zahradě. Jitka odešla do penzionu pro seniory po náročné operaci kyčle a také z důvodu nutnosti prodat byt, který byl v exekuci. Toto rozhodnutí si pochvaluje. Je pro ni úlevná myšlenka, že nemusí rozpočítávat peníze aby vyšla hlídat spotřebu energií, včas platit všechny poplatky a podobně. Pravidelný režim penzionu, denní stereotyp, zázemí stabilních služeb a společnost vrstevníků ji vyhovuje. Líbí se jí, že si ji v penzionu považují jako klientky, má tam pocit životního zadostiučinění. Po zaplacení služeb penzionu jí téměř žádné další finance nezbyvají. Žádným dalším majetkem Jitka nedisponuje, je plně závislá na starobním důchodu a doplatku na péči. Celoživotní úspory věnovala před odchodem do starobního důchodu dětem, které i přesto zatížily její byt půjčkami, které nedokázaly splácet. Exekuční řízení Jitka vyřešila prodejem nemovitosti, který naštěstí stačil na úplné uhrazení dluhu. Jitka tento fakt dětem nemá za zlé, vyčítá jim pouze, že si nenajdou více času na její návštěvy. Tuto skutečnost si částečně vysvětluje tezí, že bydlí 50 km daleko a že jim nemůže platit benzín ani nabídnout cokoli co by je nalákalo. Fakt, že by mohli přijet na návštěvu jen tak, aby jí viděli, odbývá mávnutím rukou. Jitka, pokud si to může občas dovolit, ráda využívá zvýhodněné fakultativní služby penzionu, především kadeřníka, manikúru, pedikúru, výlety a návštěvy kaváren s kamarádkami. Obecně nakupuje spíše služby, zážitky, věci by neměla kde uskladnit a ani ji nijak nepřitahují. O internet nemá zájem, přestože je v penzionu zdarma k dispozici, osobně preferuje reálnou komunikaci. Mobilní telefon sice vlastní, ale často ho nechává připojený na nabíječce v pokoji jako pevnou linku. Vzhledem k faktu, že bydlí v bezpečném prostředí penzionu, je chráněna před podomními prodejci a pokud jí nějaká obchodní nabídka přijde poštou, chodí se radit se sociální pracovníci penzionu. Je si vědoma rizika, kterému by se neuváženým podpisem smlouvy vystavila a je v těchto ohledech vzhledem ke své zkušenosti opatrná. Pokud by měla k dispozici více peněz, investovala by je do cestování, lázeňské péče, návštěv

kulturních akcí. Nicméně se životem v penzionu je spokojena a považuje ho za dlouhodobě uspokojivý.

9 Diskuze

Na tomto místě bych se chtěla věnovat zjištěním, ke kterým jsem dospěla ve výzkumné části své práce. Zároveň bych ráda tato zjištění zasadila do širších souvislostí a pokusila se navrhnout východiska pro sociální práci s cílovou skupinou mladých seniorů.

V neposlední řadě zkusím odpovědět na výzkumné otázky, které vyplývají z tématu mé práce, tedy postoje mladých seniorů ke konzumní společnosti. Nejdříve bych se ráda zmínila o potenciálně problematických místech výzkumu. Byly jimi především výzkumný vzorek participantů, ale také osobnost výzkumníka, v tomto případě mé osoby. Výzkumu se neúčastnila žádná osoba ohrožená sociálním vyloučením, osoba žijící pod hranicí chudoby nebo osoba závislá z důvodu zdravotního stavu na jiné osobě. Vzorek participantů tvořili lidé bez zásadních sociálních problémů, lidé sociálně zvládající. V návaznosti na vzorek participantů je nutno zmínit další faktor, ovlivňující charakter výzkumu a tím je místo výzkumu. Participantů výzkumu žijí v městském prostředí s plně saturovanou sítí obchodních, informačních i sociálních služeb a i tento fakt se výrazně podílí na způsobu, možnostech i kvalitě života participantů. Riziko vlastního selhání, jako osoby vedoucí výzkumný rozhovor, jsem se snažila mírnit důkladnou přípravou a zároveň jsem se spoléhala na zkušenosti, které jsem s danou věkovou skupinou nabyla v odborném sociálním poradenství. Struktura i okruh rozhovoru se ukázaly jako účinné a informačně dostatečně vyčerpávající. Participantů na okruhy reagovali se zájmem a nad odpověďmi přemýšleli. Po důkladném vyhodnocení rozhovorů se celkem zřetelně vyprofilovalo pět rozdílných životních stylů v souvislosti s konzumní společností, které byly detailněji popsány v kazuistikách participantů.

Výzkumné otázky mé diplomové práce zněly následovně:

- ✓ Jakými způsoby se dotýká konzumní životní styl společnosti současných raných seniorů?
- ✓ Do jakých oblastí života mladých seniorů konzumerismus zasahuje?

Odpověď na tyto otázky je ryze postmoderně pluralistická. Jak je patrné z kazuistik participantů, podstatný ve vztahu ke konzumní společnosti je pro jedince jeho životní styl. Ten úzce souvisí nejen s temperamentem dané osobnosti ale i s pracovními návyky, začleněním do komunity, osobními hodnotami nebo sebevědomím.

Z případových prací je patrné, jak rozdílně participanti výzkumu přijímají svou roli mladých seniorů. Milník odchodu do starobního důchodu buď ignorují, vnímají jako další životní etapu nebo zásadně proměňují dosavadní životní zvyky. Ochota aktivně se angažovat na chodu společnosti například plným pracovním úvazkem je také individuální, stejně tak jako postoje vůči současným hodnotám a spotřebitelskému životnímu stylu. Přínosem výzkumné části je tedy především uvědomění si citelné různorodosti v postojích mladých seniorů vůči konzumní společnosti a v souvislosti s tímto omezení stereotypního vnímání této věkové skupiny. Nejvýraznější oblasti zájmu mladých seniorů jsou dle odpovědí participantů výzkumu následující. Je to oblast péče zdraví a mladistvý vzhled, cestování, služby, kultura, potraviny a doplňky do domácnosti. Role sociální práce u této věkové skupiny je dle mého názoru podpořeného rozhovorem s participanty především na poli služeb prevence v podobě odborného předávání informací a v rozšiřování modelu komunitní práce. Služby prevence, konkrétně odborného poradenství by měly najít různorodé formy jak flexibilně informovat a edukovat nejen klienty sociálních služeb, ale i spádovou komunitu, která zatím sociální služby nevyužívá. Edukace by měla cílit na aktuální hrozby, rizikové společenské jevy, ale i na možnosti společenské inkluze. Konkrétními tématy mohou být agresivní prodejní techniky, znalost práv při řešení sporů, insolvenční poradenství, znalost sítě poraden a institucí, které fungují bezplatně a odborně řeší akutní problémy. Tato věková skupina je často velmi aktivní a při interakci s agresivní nabídkou zvýšeně důvěřivá. Na druhou stranu je ovšem s nepatrnou podporou odborné instituce schopna řešit své problémy sama. Cesty, jak dostat tyto informace k cílové skupině musí být diverzifikované. Odkazy na sociální služby, semináře a užitečná čísla, jako příloha tištěných vyúčtování za energie, SMS zprávy v případě dobrovolné registrace seniora u některé sociální instituce nebo spolku např. denního centra, elektronická pošta, vývěsky na frekventovaných veřejných místech a podobně.

Druhou sociální službou vhodnou pro tuto skupinu je model akční komunitní práce v podobě aktivizujících služeb, seminářů pro tuto věkovou skupinu a cílení na aktuální problémy v dané lokalitě. Většina mladých seniorů není zásadně omezena zdravotním stavem a sounáležitost s komunitou je pro ně přirozená a chránící před sociálním

vytvořením a samotou. Komunitní práce není řešením pouze pro městské prostředí, ale stále více i pro venkov, kde vlivem odlivu většiny mladších obyvatel do měst, nebo vytvářením neosobních umělých satelitů, zůstávají senioři ve vzduchoprázdnu za ploty svých domů. V souvislosti s tímto je novým trendem osvícenějších starostů obcí vytvářet prostor a podmínky pro ambulantní služby občanských poraden, denních center, zájmových klubů a podobně.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabývala konzumní společností a věkovou skupinou mladých seniorů. Teoretická část diplomové práce pojednává o společnosti konzumu, jejím vzniku, vývoji a proměnách. Popisuje specifika seniorů v souvislosti s nákupním chováním, zákaznické preference této věkové skupiny, stejně tak jako rizikové faktory seniorů zákazníků. Současně se zabývá stále složitěji definovatelným pojmem stáří, jeho charakteristickými rysy a stereotypy. Část věnovaná sociální práci je zaměřena na nové modely přístupů k seniorské klientele v rámci sociálních služeb. Modely mají podobu komunitních služeb s důrazem na aktivizaci a individuální přístup ke klientům. Zdroje, ze kterých jsem čerpala, poukazují na vzrůstající tendenci zapojovat věkovou skupinu seniorů do aktivního, produktivního života společnosti. Tato tendence je potvrzována vznikem a fungováním celoevropských a národních sociálních programů, snažících se o inkluzi seniorů a mezigenerační komunikaci.

Z teoretické části vyplynulo, že pojem stáří je stále složitěji definovatelný. Mladí senioři, tedy lidé překračující sociální mezník 65 let věku, získávají ve společnosti nové role. Mezi nejzásadnější patří role „nového“ konzumenta a „nové“ pracovní síly. Inkluze ve smyslu pracovní i společenské aktivity seniorů patří k prioritám sociálních politik států, jelikož reaguje na zlepšující se zdravotní stav populace i její stárnutí. Seniorská populace se proto stává důležitou kupní silou se specifickými potřebami a poptávkou. Vyznačuje se konkrétními oblastmi zájmu i způsoby nákupu, zrovna tak jako specifickými konzumentskými riziky. Mezi ně patří mimo jiné snazší manipulovatelnost, ovlivnitelnost, důvěřivost. Právě tyto rizikové faktory vedly k legislativní úpravě některých zákonů tak, aby byla seniorská populace od nekalých obchodních praktik lépe chráněna. Role sociálních služeb, jako nástrojů pomoci, nastavují nové přístupy. Reaktivace, prevence a individualizovaná podpora klienta patří mezi pilíře, na kterých má být sociální práce se seniory nově postavena.

Ve výzkumné části práce jsem mapovala životní styly seniorů s důrazem na spotřebitelské chování. Výstupy v podobě případových prací mají za úkol přiblížit zvládání mladých seniorů v konzumní společnosti a pomoci rozšířit úhel pohledu na tuto věkovou skupinu. Konkrétně popsaly životní styly participantů, jejich spotřebitelské návyky, preference a přístup k sociálnímu mezníku starobního důchodu.

Pro mě, jako pracovníka v odborném sociálním poradenství jsou informace, které mohou vést k prevenci rizikových faktorů v souvislosti se spotřebitelským chováním užitečné. Sociálním pracovníkům by případové práce měly mimo jiné napomoci lépe pochopit všední návyky lidí této věkové skupiny a snáze preventivně působit na rizikové faktory, v souvislosti se spotřebitelským chováním. Zároveň se domnívám, že interakce mladých seniorů se současnou konzumní společností je různorodá, podobně jako jejich životní styl, priority, možnosti. Vědomě vnímají proměny žebříčku společenských hodnot a podle individuálních preferencí s ním drží krok. Jistá pluralita, volnomyšlenkářství a nedefinovaná zahleděnost současné doby jim paradoxně mnohdy umožňuje vycházet ze škatulek přisuzovaných seniorskému věku a žít si více po svém. Na druhou stranu je pro některé z nich částečná ztráta tradičních sociálních mezníků a společenských rolí matoucí a spojená s pochybami. Bezpečná hradba linie odchodu do starobního důchodu jako by najednou nefungovala ve smyslu zaslouženého odstříhnutí se od výkonového závodu produktivního věku, spíše jen nabádala k hlubokému nádechu a k výběru další z mnoha možností fungování. Společenská pasivita u této věkové skupiny bývá stále více než se sociálním mezníkem, spojená s neuspokojivým zdravotním stavem.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BAUMAN, Z. *Umění života*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1869-4.

BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Slon, 2006. ISBN 80-86429-11-3.

BAUMAN, Z. *Tekutá modernita*. Praha: MF, 2002. ISBN 80-204-0966-1.

BELL, D. *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting*. New York: Basic Books, 1973. ISBN 0465097138.

BERG, B. *Qualitative research methods for the social sciences*. California state university, 2001. ISBN 0-205-31847-9.

BURTON, G., JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Barrister a Principal, 2001. ISBN 8085947676.

BUTLER, R. *Why are the older consumers so susceptible?* Geriatrics: 1968. ISSN 5699-004.

ERIKSEN, T. *Syndrom velkého vlka: hledání štěstí ve společnosti nadbytku*. Brno: Doplněk, 2010. ISBN 978-80-7239-244-5.

FERJENČÍK, J. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. 2.vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-815-9.

FRANKL, V., E. *A přesto říci životu ano*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 1977. ISBN 80-7192-095-9.

FROMM, E. *Mít, nebo být?* Praha: Aurora, 2001. ISBN 80-206-0181-3.

FTOREK, J. *Public relation a politika*. Praha : Argo, 2005. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-337-60.

GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1997. ISBN 8072031244.

HAŠKOVCOVÁ, H. *Manuálek sociální gerontologie*. Brno: IPVZ Brno, 2002.

ISBN 80-7013-363-5.

HÁTLOVÁ, B. *Psychologie seniorského věku*. Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2010. ISBN 978-80-7414-318-2.

HOGENOVÁ, A. *Padeia. Domov jako problém*. Praha: Karlova univerzita, 2008. ISSN 12148725.

KELLER, J. *Dvanáct omylů sociologie*. Praha: Slon, 1995. ISBN 80-85850-09-5.

KELLER, J. *Abeceda prosperity*. Brno: Doplněk, 2010. ISBN 978-80-7239-249-0.

KLEIN, N. *Bez loga*. Praha: Argo, 2005. ISBN 80-720-3671-8.

LIPOVETSKY, G. *Paradoxní štěstí. Esej o hyperkonzumní společnosti*. Praha: Prostor, 2007. ISBN 978-80-7260-184-4.

MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0.

MILES, S. *Consumerism a way of life*. London: Sage Publications, 1998. ISBN 0761952152.

MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. 2006. ISBN 80-247-1362-4.

MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 2.vyd. Praha: Slon, 2008. ISBN 978-80-86429-87-8.

MOŽNÝ, I. *Unaveni sluncem*. Lidové noviny, 6. 3. 2010.

MÜHLPACHR, P. *Základy gerontologie*. Brno: MSD, 2008.

ISBN: 978-80-7392-072-2.

NAKONEČNÝ, M. *Psychologie*. Praha: Triton, 2011. ISBN 9788073874438.

PEHE, J. *Demokracie bez demokratů*. Praha: Prostor, 2010. ISBN 978-80-7260-234-6.

PEPLAU, L. A., PERLMAN, D. *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy*. New York : A Willey-Interscience publication, 1982. ISBN 978-0471080282.

RABUSIC, L., VOHRALÍKOVÁ, L. *Čeští senioři včera, dnes a zítra*. Praha: VÚPSV, 2004. ISBN 20041222.

ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství*. Praha: Portál, 2002. ISBN 978-80-7367-312-3.

ŠVARŤÍČEK, R., ŠEDOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

TOMEŠ, I. *Sociální správa – úvod do teorie a praxe*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-483-0.

VÁCLAVÍK, D. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2468-3.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II., Dospělost a stáří*. Praha: Portál, 2007. ISBN 9788024613185.

VAŠUTOVÁ, M. *Základy biodromální psychologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. ISBN 978-80-7368-934-6.

WALDENFELS, B. *Znepokojivá zkušenost cizího*. Praha: Oikoymenh, 1998. ISBN 80-86005-49-6.

YANNIS, G., LANG, T. *The Unmanageable Consumer: Contemporary consumption and Its Fragmentation*. London: Sage Publications, 2006. ISBN 1412918936.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

COLE, C., YOON, C. *Aging and consumer behaviour* [online]. ©2008 [cit. 5. 4. 2015]. Dostupné z : webuser.bus.umich.edu

ČSÚ. *Demografické charakteristiky seniorů* [online]. ©2014. [cit. 5. 4. 2015]. Dostupné z : <https://www.czso.cz/csu/czso/seniori-v-cr-2014-2gala5x0fg>

DIAKONIE ČESKOBRATRSKÉ CÍRKVE EVANGELICKÉ. *Seniorské desatero* [online]. ©2015. [cit. 5. 4. 2016]. Dostupné z : <http://www.otevrenoseniorum.cz/myty-o-stari/seniori-voli-pracuji-a-nakupuji/>

GOODWIN, N., NELSON, J., ACKERMAN, F., WEISSKOPF, T. *Consumption and the Consumer Society* [online]. ©2008 [cit. 13. 4. 2015]. Dostupné z : <http://ase.tufts.edu/gdae>

HOGENOVÁ, A. *K problematice logu* [online]. [cit. 13. 4. 2015]. Dostupné z : <http://sffp.sweb.cz/archiv/hogenova4.htm>

HOGENOVÁ, A. *K předpokladům kariérového poradenství* [online]. ©2013. [cit. 13. 4. 2015]. Dostupné z : https://www.youtube.com/watch?v=h2f_wOAh8LE

KELLER, J. *Jak to vidí* [online]. ©2012. [cit. 13. 4. 2015]. Dostupné z : http://www.rozhlas.cz/dvojka/jaktovidi/_zprava/jak-to-vidi-jan-keller-29-srpna--1103176

KONOPÁSEK, Z. *Co znamená interpretovat text* [online]. ©2005. [cit. 17. 4. 2015]. Dostupné z : <https://www.google.cz/#q=konop%C3%A1sek+rozhovory+kvalitativn%C3%AD>

KUBALČÍKOVÁ, K. *Expertiza pro věkovou skupinu seniori* [online]. ©2006. [cit. 13. 4. 2015]. Dostupné z : <http://socialnipecce.brno.cz/doc/1197449279.doc>

KURAS, B. *Zamyšlení. Konzumerismus. Henry David Thoreau* [online]. ©2007. [cit. 13. 4. 2015]. Dostupné z http://www.rozhlas.cz/komentare/portal/_zprava/352538

MPSV. *Strategie sociálního začleňování* ©2014 [online]. [cit. 28. 4. 2015]. Dostupné z : <http://www.mpsv.cz/cs/21522>

MPSV. *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017* [online]. [cit. 28. 4. 2015]. Dostupné z : <http://www.mpsv.cz/cs/21725>

PORADNA PŘI FINANČNÍ TÍSNĚ. *Výroční zprávy* [online]. ©2016. [cit. 13. 7. 2015]. Dostupné z : http://www.financnitisen.cz/vyrocní_zpravy.php

SCHEWE, CH. *Buying and Consuming Behavior of the Elderly Findings From Behavioral Research* [online]. ©1984 [cit. 26. 4. 2015]. Dostupné z : <http://acrwebsite.org/volumes/6307/volumes/v11/NA-11>

SLOVNÍK CIZÍCH SLOV. *L'art pour l'ert* [online]. [cit. 28. 4. 2015]. Dostupné z : http://www.slovník-cizich-slov.cz/lart_pour_lert_lar_purlar.html

SOCIÁLNÍ REVUE. *IFSV. Definice sociální práce* [online]. [cit. 28. 4. 2015]. Dostupné z : <http://socialnirevue.cz/item/definice-socialni-prace>

Seznam tabulek

Tab. č.1. Projekce počtu a podílu seniorů v ČR podle různých věkových hranic.....	22
Tab. č.2. Základní informace o participantech.....	43

BIBLIOGRACICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autora/ky: Markéta Zelenková

Studijní program: Sociální práce a politika se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii.

Studijní obor: Sociální práce a politika se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii.

Název práce: Konzumní společnost a její vliv na psychiku seniorů

Počet stran (bez příloh): 71

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů české literatury a pramenů: 33

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 9

Počet internetových odkazů: 16

Vedoucí práce: PhDr. Martin Kuška, Ph.D.

Rok dokončení práce: 2016

**Posudek vedoucího/opponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: Markéta Zelenková

Obor studia: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Název práce: Konzumní společnost a její vliv na psychiku seniorů

Vedoucí/oponent práce: PhDr. Martin Kuška, Ph.D.

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 71

Počet stránek příloh: 0

Počet titulů v seznamu literatury: 58 (33 CZ, 9 EN, 16 i-net)

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Oborová přiléhavost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

		x		
--	--	---	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

		x		
--	--	---	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

		x		
--	--	---	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

		x		
--	--	---	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

		x		
--	--	---	--	--

Využití výzkumných empirických metod

		x		
--	--	---	--	--

Využití praktických zkušeností

x				
---	--	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

	x			
--	---	--	--	--

Naplnění cílů práce

	x			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	x			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Návaznost kapitol a subkapitol

		x		
--	--	---	--	--

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

		x		
--	--	---	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

		x		
--	--	---	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

Jak hodlá diplomantka využít výsledky svého výzkumu ve vlastní praxi v oblasti sociální práce?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Předkládaná diplomová práce se zabývá tradičním společenskovedním tématem konzumerismu a jeho vlivem na cílovou skupinu mladších seniorů. Takové vymezení problému vytváří prostor pro zabývání se jevy a procesy relevantními pro sociální práci. Diplomantka v teoretické části práce rozpracovává ústřední pojmy konzumerismus a sénium a dále se pak věnuje například společenské reflexi stáří (dílní kapitoly o identitě, stereotypech a ritualizaci) či některým konkrétním rizikům, kterým daná cílová skupina čelí (socioekonomický status a výše starobního důchodu, dluh a exekuce).

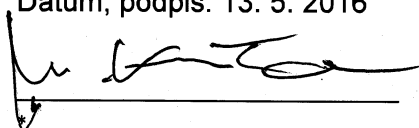
Ve výzkumné části práce diplomantka na základě hloubkových rozhovorů s 23 seniory, ve kterých reflektuje fenomén konzumerismu pohledem této cílové skupiny, následně ve formátu kazuistik rekonstruuje v rámci stanoveného výzkumného cíle 5 rozdílných životních stylů mladých seniorů, které označuje následovně: (a) aktivní smířený s věkem, (b) aktivní nesmířený s věkem, (c) pasivní tradicionalistický, (d) neohraničený a (e) prosystémový – sociálně ohraničený. Tuto typologii, která pochopitelně neaspiruje na vyčerpávající přehled životních stylů mladých seniorů - byť by se mohla stát jeho dobrým základem, považuji za hlavní diplomantčin přínos.

Předkládaná diplomová práce splňuje požadavky kladené na tento typ prací.

Doporučení k obhajobě: doporučuji / ~~nedoporučuji~~*

Navrhovaná klasifikace: velmi dobře

Datum, podpis: 13. 5. 2016

nehodící se, škrtněte

**Posudek vedoucího/opponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: Bc. Markéta ZELENKOVÁ

Obor studia: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Název práce: Konzumní společnost a její vliv na psychiku seniorů

Vedoucí/oponent práce: doc. PaedDr. Slavomír LACA, PhD.

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 61

Počet stránek příloh: 33

Počet titulů v seznamu literatury: 50

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Oborová příslušnost tématu

		2		
--	--	---	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

		2		
--	--	---	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

			3	
--	--	--	---	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

		2		
--	--	---	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

			3	
--	--	--	---	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

		2		
--	--	---	--	--

Využití výzkumných empirických metod

		2		
--	--	---	--	--

Využití praktických zkušeností

--	--	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

--	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

		2		
--	--	---	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

		2		
--	--	---	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

		2		
--	--	---	--	--

*

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěla

Dosažené výsledky, odborný vklad, použiteľnosť výsledkov v praxi

		2		
--	--	---	--	--

Vhodnosť prezentácie záverov práce (publikácie, referáty, apod.)

		2		
--	--	---	--	--

Otázky a námety k diskusi pri obhajobe:

Môžete charakterizovať cieľ Vašej práce?

Na s. 36 máte tvrdenie Základní teze sociální práce v souvislosti s dopady konzumerismu na cílovou skupinu mladých seniorů lze u většiny autorů a institucí sumarizovat následovně: Aktivizace seniorů..... Odkiaľ?

Áké konkrétne opatrenia a kde by ste ich realizovali, v rámci Vášho výskumu odporúčate pre oblasť sociálnej práce so seniormi, ktoré Vám vyšli z Vášho výskumu?

Celkové hodnotenie práce (klady, nedostatky):

Diplomantka Markéta Zelenková sa zaoberá vo svojej práci skôr sociologickou ako sociálnou problematikou v súčasnej spoločnosti, ktorou sú ľudia seniori a „konzumnosť“. Štruktúra práce je rozdelená na teoretickú a empirickú časť. V jednotlivých kapitolách a podkapitolách práca nie je vyvážená v rámci obsahu a odboru sociálna práca. V úvode autorka necharakterizuje cieľ svojej práce, ktorú si stanovila pri písaní práce, ďalej poukazuje a popisuje celú problematiku, ktorú rozoberá v jednotlivých kapitolách. Autorka pri písaní použila adekvátnu literatúru nielen českú i zahraničnú, ktorú uvádza v zozname bibliografických odkazov (chýba mi konkrétna odborová literatúra z odboru sociálnej práce so seniormi). Záver práce je ukončený prílohami.

Predkladaná diplomová práca sa člení na teoretickú a empirickú časť. V rámci teoretickej časti práce diplomantka opisuje pohľad na zvolenú problematiku konzumnej spoločnosti a seniori. Moje výhrady sú - prv k formálnej úprave, kde v celej práci nie je zarovnaný text. Popis kapitol je z pohľadu sociológie, čo je veľmi dobre ale chýba mi prepojenie a premostenie na konkrétny aplikačný charakter sociálnej práce. V celej siedmej kapitole mi absentuje pohľad sociálnej práce na predkladaný problém. Autorka spomína a charakterizuje sociálnu prácu, ale metódy sociálnej práce neuvádza, ktoré by pomohli v rámci riešenia, poradenstva, prevencie skrz napr. sociálneho pracovníka. Kapitola 7.1 názov nezodpovedá obsahu, kde je konkrétny individuálny model...?, je to chaotické usporiadanie kapitol 7.1 a 7.2 – na jednom odstavci rozdelení je koncepčný model, chýba mi premostenie na sociálnu prácu. Hlavné kapitoly, ako aj podkapitoly - chýba tam nejaké vovedenie hneď začínajú definíciou alebo parafrázou (s. 33...), ďalej kapitoly aj podkapitoly končia parafrázou, citáciou alebo delením, chýba tam nejaké premostenie na nasledujúcu kapitolu, čo v takej práci sa žiada. V kapitole 7.3 a 7.4 je náznak prepojenia ale opäť len všeobecne, chýba mi konkrétne aplikačné metódy z praxe v rámci sociálnej práce. Empirická časť práce je veľmi dobre urobená, za čo autorke patrí pochvala, že sa pustila do tejto metódy. Bola použitá metóda rozhovoru a kazuistik. K analýze textu bola použitá metóda tematickej analýzy, kde si stanovili základné okruhy rozhovoru. Bolo by zaujímavé, keby autorka vzala seniorov (respondentov), ktorý majú v rámci dôchodku existenčné minimum.

Doporučení k obhajobe: doporučuji/~~nedoporučuji~~*

- práca spĺňa požiadavky kladené na diplomovú prácu, preto ju doporučujem k obhajobe.

Navrhovaná klasifikácia:

- klasifikujem ju stupňom – 2 (veľmi dobre).

Datum, podpis: 05.05.2016

*
nehodící se, škrtněte